

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»
Кафедра права, національної безпеки та європейської інтеграції

Кваліфікаційна робота магістра
на тему
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МАСОВОГО
ТА ПРОФЕСІЙНОГО СПОРТУ В УКРАЇНІ

Виконав студент 2 курсу,
групи ППГЗ-3-24
Спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
Освітньо-професійної програми
«Публічна політика і управління в
умовах гібридних загроз»
_____ Артем ЧЕРНЯЄВ

Науковий керівник роботи:
кандидат історичних наук, доцент
_____ Антон МЕЛЯКОВ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МАСОВОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО СПОРТУ В УКРАЇНІ	7
1.1.Масовий спорт як складова публічної політики	7
1.2. Інституційна система та реформи управління спортом.....	9
1.3. Європейський контекст і міжнародні зобов’язання України в сфері розвитку масового спорту.....	12
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК МАСОВОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО СПОРТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	18
2.1. Роль громадських організацій і спортивних об’єднань в популяризації масового та професійного спорту	18
2.2. Участь бізнесу у популяризації та підтримці спорту	25
2.3. Місце масового спорту у військово-патріотичному вихованні громадян України.....	31
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ МАСОВОГО СПОРТУ	44
3.1.Інструменти взаємодії органів публічної влади з населенням на шляху зміцнення громадського здоров’я.....	44
3.2. Інновації та перспективи вдосконалення публічного управління спортом.....	52
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблематика розвитку масового та професійного спорту набуває особливої актуальності в українському суспільстві, яке в останні роки переживає як масштабні реформи, так і безпрецедентні виклики (пандемія COVID-19, повномасштабна російсько-українська війна). Публічне управління у цій сфері охоплює діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування щодо формування політики, нормативно-правового регулювання, фінансування й координації розвитку спорту та фізичного виховання населення.

За останні роки в Україні здійснювалися кроки до гармонізації спортивної політики з європейськими стандартами та впровадження інноваційних механізмів управління. Нормативно-правова база значно оновилася завдяки прийняттю стратегічних документів, таких як Стратегії розвитку спорту до 2028 року, та низки окремих профільних законів, наприклад, щодо меценатства у спорті.

Разом з тим, базовий закон «Про фізичну культуру і спорт» залишається фактично незмінним із 1993 року, хоча і був оновлений редакційно 2011 року без принципових новацій [42]. Державні інституції, зокрема Міністерство молоді та спорту, його підвідомчі установи, проходять численні реорганізації, а на місцевому рівні, в умовах децентралізації, відповідальність за розвиток спортивної інфраструктури і масового спорту значною мірою перейшла до громад [30]. Варто згадати і традиційну «хворобу» в даному напрямі: постійне поєднання спорту з такими, очевидно відмінними напрямками публічної політики як молодь, туризм, культура тощо.

Український досвід публічного управління спортом аналізується в порівнянні з європейським контекстом – з огляду на те, що євроінтеграційний курс країни вимагає адаптації кращих практик. Європейська модель акцентує на розвитку спорту «знизу», через громади і клуби, із принципом масовості та широкої участі населення. В Україні теж поступово утверджуються подібні

засади, про що свідчить реформування системи фінансування, підтримка діяльності спортивних клубів та залучення громадських об'єднань.

Серед науковців, які постійно працюють над розробкою проблематики розвитку спорту можна відзначити: Н. Ашиток, С. Вавренюка, І.Васкана, О. Гацуля, А.Гончаренка, С. Гринчишина, М. Дутчака, Т.Єрмакову, Є. Імаса, Н.Коляду, Т. Круцевич, А. Мандзюка, М. Нагорняка, І.Парубчака, І. Рибчича, М.Саннікову, С. Федченка. Різноманітним складовим даної теми присвячені публікації А. Балашова, М. Журби, В.Загайного, В. Кушніра, Д. Мальцева, І. Мамедової, Ю. Мічуди, О. Мозолева, В.Саричева, Р. Сіренко, Н. Тілікіної, Г.Путятіної, І. Хожило.

Значний інтерес для вивчення проблематики масового спорту становлять результати соціологічних досліджень, що протягом багатьох років проводяться Українським інститутом соціальних досліджень ім. Олександра Яременка [1]. В контексті освітнього процесу проблематика розвитку фізичної культури та масового спорту розкривається в опитуваннях, що проводяться на замовлення ЮНІСЕФ, ПРООН, Державної служби якості освіти тощо [4]. Питання раціональності та своєчасності витрачання фінансових ресурсів для розвитку масового спорту розкриваються у звітах Рахункової палати України [14].

Метою магістерської роботи є науково-теоретичне обґрунтування необхідності державного регулювання галузі масового та професійного спорту та надання практичних рекомендацій з його удосконалення для органів публічної влади.

Досягнення зазначеної мети обумовило необхідність вирішення наступних завдань:

- опрацювати стан науково-теоретичної розробки проблеми та динаміку змін в її нормативно-правовому та інституційному забезпеченні;
- дослідити категоріальний апарат питання, розкрити зміст термінів, «професійний спортсмен», «масовий спорт», «самозбережувальна поведінка», «фітнес індустрія» тощо;

- охарактеризувати сучасний стан державного регулювання галузі масового та професійного спорту;
- визначити перспективні напрями вдосконалення діяльності територіальних громад у забезпеченні прав жителів на фізичну та економічну доступність спортивних споруд;
- розробити рекомендації для органів публічної влади в частині удосконалення державного регулювання галузі масового та професійного спорту.

Об'єктом дослідження є державне регулювання публічної політики Української держави в галузі фізичної культури та спорту.

Предмет дослідження – засоби та технології регулювання публічної політики розвитку масового та професійного спорту.

Методи дослідження. При підготовці магістерської роботи використовувалися наступні методи дослідження: порівняльного аналізу (при аналізі існуючих підходів до функціонування масового та професійного спорту в Україні та за кордоном); економіко-статистичний (при аналізі правових та інституційних засад розвитку масового та професійного спорту в Україні в умовах повномасштабної війни, а також опрацюванні звітної документації Міністерства в справах молоді та спорту України); систематизації (розробка пропозицій щодо внесення доповнень до документів, які регламентують співпрацю місцевої влади та громадських організацій зі створення здорового життєвого середовища, в т.ч. утворення та утримання молодіжних просторів/хабів/центрів); аналізу і синтезу (розробка пропозицій з удосконалення взаємодії підрозділів місцевих державних адміністрацій, міських/селищних/сільських рад та бізнес-спільнот щодо покращення ресурсної підтримки діяльності з розвитку масового та професійного спорту).

Практичне значення. Висновки та запропоновані рекомендації роботи можуть бути використані під час для реалізації заходів з державного регулювання фізичної культури, масового та професійного спорту, наприклад в діяльності відділів та управлінь молодіжної політики, культури і туризму,

спорту місцевих державних адміністрацій, відділів культури і туризму територіальних громад. Також органами публічної влади та представниками соціально-відповідального бізнесу в процесі створення та функціонування Координаційних рад з питань національно-патріотичного виховання при місцевих радах, в частині забезпечення умов для національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання громадян України.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МАСОВОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО СПОРТУ В УКРАЇНІ

1.1. Масовий спорт як складова публічної політики

Українське законодавство у сфері фізичної культури і спорту спирається на базовий закон «Про фізичну культуру і спорт», вперше ухвалений у 1993 році. Попри численні зміни та доповнення, фундаментальні положення цього закону залишаються незмінними з часів прийняття незалежності. Закон декларує право громадян на заняття спортом, визначає завдання фізичної культури – підвищення рівня здоров'я і фізичного розвитку населення та утвердження міжнародного спортивного авторитету України. Вже в початковій редакції проголошено, що держава реалізує політику у взаємодії з громадськими організаціями та визнає широкий самодіяльний характер спортивного руху. Це заклало правові основи для державно-громадського партнерства у спорті.

У 2020-2025 роках законодавче поле суттєво доповнене новими актами, спрямованими на актуальні потреби галузі. Важливим кроком стало закріплення на рівні закону розвитку спорту для різних груп населення. Зокрема, у 2021 році ухвалено Закон України №1520-IX щодо меценатської діяльності у спорті, який врегулював питання спонсорської та благодійної підтримки фізкультури та спорту [42]. Цей документ визначив поняття “меценатська діяльність у сфері фізичної культури і спорту” та передбачив стимули для бізнесу і благодійників (нагородження меценатів державними відзнаками, увічнення імені на спортивних об'єктах, податкові пільги тощо). Прийняття закону про меценатство відповідає європейській практиці залучення приватного сектора до підтримки спорту і сприяє додатковому фінансуванню масового спорту.

Дбаючи про інклюзивність та доступність спорту, держава закріпила поняття адаптивного спорту – спорту для осіб з інвалідністю. У 2023 році

Верховна Рада ухвалила закон, що визнає адаптивний спорт окремим напрямом фізичної культури, з чіткими державними гарантіями для людей з інвалідністю (в тому числі постраждалих від війни) в доступі до спортивних послуг та реабілітації. Таким чином, законодавство відреагувало на суспільний запит щодо соціальної справедливості у спорті та потреб ветеранів і осіб з обмеженими можливостями [11].

Ключовим стратегічним документом цього періоду стала Стратегія розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів №1089 від 04.11.2020 р. Ця Стратегія визначила пріоритети державної політики та конкретні цілі в галузі на середньострокову перспективу. Головна мета – формування фізично активної нації та позитивного іміджу України як спортивної держави [54]. Стратегія базується на засадах міжнародних документів (Олімпійська хартія МОК, Міжнародна хартія ЮНЕСКО з фізвиховання, Європейська спортивна хартія) і національних пріоритетах (указ Президента №837/2019 про невідкладні реформи). Документ акцентує три головні “вектори” розвитку:

- 1) підвищення рівня рухової активності населення (масовий спорт та здоровий спосіб життя;
- 2) якісні зміни у спорті вищих досягнень;
- 3) розвиток спортивної інфраструктури, а також наскрізні напрями – діджиталізація управління і оптимізація кадрового забезпечення.

Стратегія має поетапний характер реалізації: перший етап (2020-2022) передбачав удосконалення нормативної бази та планування, другий (2023-2024) – впровадження інновацій і виконання плану дій, третій (2025-2028) – нарощення конкурентоздатності українського спорту на світовій арені.

Реалізація Стратегії вже відобразилась у конкретних показниках та ініціативах. Зокрема, визначено цільові індикатори щодо масового спорту: до 2028 року планується залучити щонайменше 30% громадян до регулярної оздоровчої рухової активності (для порівняння: на початок реалізації стратегії цей показник був значно нижчим – менше п’ятої частини населення). Для цього

впроваджуються спеціальні програми (наприклад, мотиваційна програма “гроші ходять за послугою” для відшкодування вартості занять спортом) та фінансові механізми (створення Фонду розвитку спорту, наповнюваного акцизами від алкоголю, тютюну, лотерей). Стратегія також передбачає стовідсоткову інвентаризацію і цифровий облік усіх спортивних об’єктів країни, що є кроком до прозорого управління інфраструктурою.

У 2025 році Уряд перейшов до планування наступного кроку – Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту до 2030 року. В травні 2025 р. схвалено Концепцію цієї програми, яка окреслює стратегічні орієнтири галузі на довгострокову перспективу. Серед пріоритетів Концепції – створення цілісного бачення розвитку сфери, адаптація до нових суспільних потреб, забезпечення сталості розвитку та підвищення якості життя громадян через спорт [7].

До ключових завдань майбутньої програми віднесено: формування фізично активної та здорової нації, розвиток спортивної реабілітації і адаптивного спорту, підтримку підготовки спортсменів до міжнародних змагань, а також цифрову трансформацію сфери. Таким чином, законодавча та програмна база 2020-2025 рр. сформувала цілком сучасний порядок денний: масовий спорт як пріоритет здоров’я нації, інклюзивність, партнерство з бізнесом, цифрові інновації та підготовка до міжнародних викликів.

1.2. Інституційна система та реформи управління спортом

Центральним органом виконавчої влади, що формує і реалізує державну політику у сфері фізичної культури і спорту, є Міністерство молоді та спорту України (Мінмолодьспорт). У 2020 році відбулася реорганізація цієї інституції: 4 березня 2020 р. Міністерство молоді та спорту було заново утворене шляхом виокремлення зі складу об’єднаного раніше Міністерства культури, молоді та спорту. Цей крок повернув галузі самостійний профільний орган, що дозволило зосередитися саме на питаннях молодіжної політики і спорту. Міністерство

відповідає за стратегічне планування, нормотворчість, координацію роботи спортивних організацій, розподіл державного бюджету на спорт, міжнародне співробітництво (олімпійський рух, антидопінг тощо) [16].

Організаційна структура управління спортом включає також спеціалізовані державні установи та центри. Традиційно в системі Мінмолодьспорту діють центри олімпійської підготовки, установи спорту для людей з інвалідністю («Інваспорт»), центри спортивної медицини тощо. Новацією 2020-2025 років стало створення окремої інституції, відповідальної за масовий спорт та спорт у закладах освіти.

Так, у червні 2025 року було прийнято рішення про утворення Всеукраїнського центру фізичного здоров'я населення “Агенція учнівського, студентського та масового спорту України”. Ця Агенція створена шляхом злиття двох попередніх структур – Центру фізичного виховання і спорту учнівської та студентської молоді та центру “Спорт для всіх”. Об'єднання ресурсів покликане централізувати і посилити роботу з масового залучення громадян до рухової активності.

Новоутворена установа має стати єдиним координаційним центром з потужним організаційним і методичним потенціалом для проведення всеукраїнських фізкультурно-оздоровчих заходів, змагань, фестивалів, розвитку фізичного виховання в освітніх закладах та популяризації здорового способу життя. Агенція наділена правом залучати гранти і небюджетні кошти, створювати відокремлені підрозділи в регіонах, надавати методичну допомогу місцевим центрам. Її створення – частина системної реформи, передбаченої Стратегією-2028, з метою оптимізувати управлінську структуру, уникнути дублювання функцій та розширити можливості залучення всіх груп населення до оздоровчої активності [9].

На місцевому рівні функції управління фізичною культурою і спортом здійснюють відповідні підрозділи облдержадміністрацій, міських рад та об'єднаних територіальних громад. Реформа децентралізації значно розширила повноваження громад у цій сфері: тепер органи місцевого самоврядування

відповідають за утримання спортивної інфраструктури (стадіони, дитячо-юнацькі спортшколи, майданчики), фінансування місцевих ДЮСШ, проведення масових змагань та фізкультурних заходів на території громади [32]. Принцип «спорт – на рівень громад» закладений і в проєкти оновлення законодавства. Зокрема, розроблений у 2022–2023 роках новий проєкт Закону «Про спорт» передбачає впровадження європейської моделі розвитку спорту, де ключова роль належить саме місцевим громадам та спортивним клубам.

Принцип масовості, клубна система як центр життя громади – ці ідеї мають відкрити доступ до спорту для всіх верств населення, залучивши людей до тренувань і управління спортивним життям на місцях. Таким чином, інституційна реформа йде шляхом децентралізації разом із створенням потужних координуючих центрів. Державна політика прагне збалансувати “вертикаль” і “горизонталь”: з одного боку, посилюється координація й підтримка з центру (через Міністерство та спеціалізовані агенції), з іншого – стимулюється автономна активність громад і регіонів у розвитку спорту.

Важливою частиною інституційного механізму є співпраця органів влади з національними спортивними федераціями та іншими громадськими об’єднаннями. Держава делегує багато повноважень федераціям щодо розвитку відповідних видів спорту, організації змагань, підготовки резерву. У системі управління спортом збереглися також фізкультурно-спортивні товариства (ФСТ) – історично сформовані об’єднання, такі як “Динамо”, “Колос”, “Спартак” та інші, що опікуються розвитком спорту серед певних категорій населення (правоохоронці, аграрії, студенти тощо). Хоча роль ФСТ у нових умовах дещо зменшилася, вони все ще функціонують як осередки масової спортивної роботи, маючи мережу секцій і споруд [30].

З точки зору міжвідомчої взаємодії, сфера фізичної культури зачіпає компетенції й інших установ: Міністерства освіти і науки (фізичне виховання у школах і вишах), Міністерства охорони здоров’я (медичний супровід, контролінг здоров’я спортсменів), Міністерства оборони (фізпідготовка молоді до служби, армійський спорт). Координація реалізується через спільні програми

та робочі групи. Наприклад, в рамках президентської програми “Здорова Україна” (ініційованої 2021 року) співпрацювали Офіс Президента, Мінмолодьспорт, МОЗ, МОН та місцева влада, щоб обладнати по країні “активні парки” – безкоштовні спортивні локації для всіх охочих. Такі спільні проєкти демонструють комплексний підхід: спорт і фізична активність розглядаються як міжсекторальний пріоритет, що впливає на здоров’я, освіту, безпеку та загальне благополуччя нації.

Отже, інституційне забезпечення спорту в Україні у 2020-2025 рр. характеризується підвищеною увагою держави до масового спорту, структурними змінами (відновлення профільного міністерства, створення агенцій), посиленням ролі місцевих громад та активною взаємодією з громадськими спортивними організаціями. Ці зміни направлені на підвищення ефективності управління, прозорості та охоплення якомога ширших верств населення фізичною культурою.

1.3. Європейський контекст і міжнародні зобов’язання України в сфері розвитку масового спорту

Україна, прямуючи шляхом європейської інтеграції, орієнтується на європейські стандарти спортивної політики та управління спортом. Країна є учасницею міжнародних угод у цій галузі: Європейської спортивної хартії (Council of Europe) та Міжнародної хартії фізичного виховання і спорту ЮНЕСКО. Це означає підтвердження принципів, що спорт – фундаментальне право кожного, а державна політика має забезпечувати доступність занять фізичною культурою для всіх громадян [15].

Європейський досвід показує, що успішний розвиток масового спорту значною мірою забезпечується активністю місцевих громад і клубів, державно-приватними партнерствами та наявністю стимулів для залучення бізнесу. У багатьох країнах ЄС спорт фінансується не лише з бюджету, але й через меценатські внески та податкові пільги для компаній, які інвестують у

спортивну інфраструктуру чи команди. Прийнятий в Україні закон про меценатство у спорті безпосередньо враховує європейську практику підтримки спорту бізнесом. Хоча наразі цей закон має рамковий характер, його імплементація здатна наблизити українську систему фінансування спорту до європейської моделі, де приватний сектор є важливим донором масового спорту.

Інша характерна риса європейської моделі – широка автономія спортивних федерацій та клубів при водночас тісній співпраці з владою. В Україні тенденція останніх років – надання більшої самостійності спортивним організаціям, зменшення надмірної регуляції [64]. Наприклад, поступово впроваджується принцип “гроші ходять за спортсменом/послугою”, коли бюджетні кошти спрямовуються не на утримання установ, а на оплату конкретних спортивних послуг громадянам або на підтримку спортсменів (ваучерна система) [21]. Це також перегукується з підходами, які використовуються в країнах ЄС для підвищення конкуренції та якості послуг у сфері спорту.

Значним фактором впливу є і антидопінгова політика та принципи чесної гри, що становлять частину міжнародних зобов’язань України. У досліджуваній період Україна посилила антидопінгове законодавство, адаптувала його до Всесвітнього антидопінгового кодексу WADA. Це важливо як для спорту вищих досягнень, так і для популяризації етичних цінностей спорту на масовому рівні.

Європейський Союз через програми Erasmus+, Європейський тиждень спорту та інші ініціативи теж впливає на український сектор фізичної культури. Українські громади і організації все активніше беруть участь у міжнародних проєктах з обміну досвідом, розвитку масового спорту, інклюзії через спорт. Особливо актуальним стає напрям «спорт заради розвитку»: використання спорту як інструменту соціальної згуртованості, інтеграції ветеранів, психосоціальної підтримки населення, постраждалого від війни. Такі ідеї

широко підтримуються в європейській спільноті і знаходять відгук в українській практиці.

У сучасній європейській політиці масовий спорт розглядається як ключова складова соціального розвитку, громадського здоров'я та формування людського капіталу. Держави-члени ЄС інтегрують питання фізичної активності у сфери освіти, охорони здоров'я, соціальної інклюзії й регіональної політики. Після набуття чинності Лісабонського договору (стаття 165 ДФЄС) сформовано нормативну та координуючу рамку, яка забезпечує співпрацю держав у питаннях популяризації спорту [61].

ЄС впроваджує рекомендації з рухової активності НЕРА, спрямовані на зниження поширеності неінфекційних захворювань та вирівнювання можливостей доступу до фізичної активності [62]. Незважаючи на це, дані Євробарометра свідчать, що близько половини європейців не практикують спорт регулярно, що зумовлює необхідність посилення міжвідомчої координації та розвитку програм, орієнтованих на молодь, літніх людей та соціально вразливі групи.

Німеччина демонструє одну з найбільш ефективних моделей розвитку масового спорту, засновану на потужному клубному секторі. Близько 27 млн членств у спортивних клубах та десятки тисяч волонтерів забезпечують стійкість системи громадського, аматорського та оздоровчого спорту. Німецький олімпійський спортивний союз координує реалізацію програм, включно з "Sport pro Gesundheit", що об'єднує профілактичні заняття, розроблені в співпраці з медичною системою. Міські та регіональні кампанії, такі як «30x30» у Берліні, спрямовані на формування щоденної практики активності серед широких верств населення. Німецька модель підкреслює важливість низового самоврядування у спорті, де держава створює нормативні та фінансові умови, а основна організаційна діяльність здійснюється громадськими об'єднаннями [12].

Франція за останнє десятиліття сформувала модель, у якій масовий спорт інтегрований зі стратегіями профілактики захворювань і формування здорових

повсякденних практик [63]. Національна стратегія «Спорт–здоров’я» (2019-2024 рр.) та розвиток мережі сертифікованих центрів «спорт-здоров’я» спрямовані на залучення до активності людей з хронічними захворюваннями та осіб, що ведуть малорухливий спосіб життя. У межах державної політики лікарі можуть рекомендувати фізичні вправи як елемент терапії. Масовий спорт став також одним зі стратегічних напрямів «спадщини Олімпіади-2024», що посилює інвестиції у відкриття шкільних і муніципальних спортивних об’єктів, поширення програм «30 хвилин активності щодня» та розширення доступу до міських спортивно-оздоровчих просторів. Французький досвід демонструє важливість прямої інтеграції спорту з системою охорони здоров’я, поєднання інфраструктурних рішень із превентивною медициною та комплексного впливу на поведінкові звички населення [5].

Італія реалізує гібридну модель організації масового спорту, в якій державна політика поєднується з діяльністю Національного олімпійського комітету (CONI) і спеціалізованої компанії Sport e Salute [65]. Така структура дозволяє координувати широкий спектр локальних проєктів: спортивні ваучери для дітей, програми для жінок, літніх людей, осіб з інвалідністю та програми інклюзії у школах. Важливе місце займають і партнерства з асоціаціями, які реалізують адаптовані програми, наприклад, ініціативи з використанням бойових мистецтв для розвитку соціальних навичок у дітей з аутизмом. Характерною рисою італійської політики є значна територіальна нерівномірність рівнів фізичної активності: північні регіони більш активні, ніж південні, що вимагає адресних інтервенцій у сільських громадах та депресивних територіях.

Польща демонструє змішану модель, що поєднує широкомасштабні інфраструктурні інвестиції та поступове розширення програм, спрямованих на підвищення фізичної активності дітей і молоді. Програма «Orlik 2012» стала одним із найбільших інфраструктурних проєктів у Центральній Європі, забезпечивши тисячі громад доступними майданчиками для аматорського спорту [5]. Однак дослідження вказують, що одного лише будівництва об’єктів

недостатньо для підвищення рівня рухової активності серед населення. У відповідь на це Польща запустила програму «Активна школа», яка до 2024 року охопила понад сім тисяч шкіл і формує регулярну позакласну спортивну діяльність. Водночас польські дані демонструють нижчі рівні фізичної активності серед дорослого населення порівняно з середніми показниками ЄС, що зумовлює необхідність посилення міжсекторної політики та включення медичного сектору у просування здорового способу життя.

Порівняльний аналіз свідчить про низку спільних характеристик: інтеграцію масового спорту у політику громадського здоров'я; визначальну роль шкільного сектору; підтримку клубів та інклюзивних програм для вразливих груп; тенденцію до цифровізації програм і посилення моніторингу. Водночас моделі управління суттєво різняться: Німеччина робить ставку на клубний сектор і його автономію; Франція – на медико-орієнтовану модель і державну координацію; Італія – на гібридну структуру та місцеві ініціативи; Польща – на інфраструктурні інвестиції та шкільні програми [26].

У цілому успішний розвиток масового спорту в Європейському Союзі базується на поєднанні організаційних, інфраструктурних і педагогічних підходів, а також на тісній співпраці між державними органами, освітніми установами, спортивними асоціаціями та громадами. Такий досвід підтверджує, що ефективна політика у сфері масового спорту потребує системності, міжвідомчої взаємодії та постійного моніторингу результатів, що дозволяє адаптувати програми до потреб різних вікових і соціальних груп.

Підсумовуючи, можна зазначити: європейський вектор задає орієнтир для українського публічного управління спортом. Це виявляється у переході до клубно-громадської моделі спорту, де держава виконує переважно сервісну і підтримуючу роль; у створенні правових умов для партнерства з бізнесом і НГО; у впровадженні інноваційних інструментів управління (цифровізація, грантові механізми).

Водночас Україна зберігає власні особливості – наприклад, значну роль держави у фінансуванні спорту, історично сформовану мережу державних

ДЮСШ. Виклик полягає у тому, щоб поєднати кращий європейський досвід із національними традиціями та потребами, забезпечивши ефективне управління і сталий розвиток фізичної культури та масового спорту.

Як свідчать дослідження, в Україні все ще існують “численні прогалини в нормативно-правовому забезпеченні управління сферою фізичної культури і спорту”, і необхідна адаптація міжнародного досвіду до українських умов. Стратегічне завдання держави – поступово усувати ці прогалини, інтегруючи європейські стандарти прозорості, інклюзивності та ефективності у систему управління спортом.

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК МАСОВОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО СПОРТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Роль громадських організацій і спортивних об'єднань в популяризації масового та професійного спорту

Залучення молоді до масового спорту часто здійснюється завдяки ініціативам громадських організацій та спортивних клубів (діти під час всеукраїнського фізкультурно-оздоровчого заходу). Громадські організації завжди були і залишаються рушійною силою розвитку спорту “знизу”. Ще з часу ухвалення першого закону про фізичну культуру і спорт у незалежній Україні було задекларовано, що основою спортивного руху є широка самодіяльність громадян, об'єднаних у спортивні товариства і клуби. Спортивні федерації, асоціації, клуби, товариства – це той громадський сектор, без якого масовий спорт не може ефективно розвиватися, а держава визнає їх партнером в управлінні галуззю. Відповідно до ст.33 чинного Закону, органи влади сприяють розвитку громадської активності і залучають громадські організації до управління у сфері фізкультури і спорту.

На національному рівні провідну роль відіграють спортивні федерації з видів спорту – громадські об'єднання, що координують розвиток певного виду (наприклад, Федерація футболу, Легка атлетика, Плавання тощо). В Україні офіційно визнано понад 100 видів спорту, під які створено національні федерації. Вони здійснюють масову роботу: організовують секції, проводять тренування, змагання різного рівня – від дитячих турнірів до чемпіонатів країни [13]. Держава делегує федераціям право проводити всеукраїнські змагання, готує через них спортивний резерв, присвоює спортивні розряди і звання. Багато федерацій отримують фінансову підтримку з бюджету (особливо олімпійські види), проте водночас вони можуть залучати спонсорські кошти, членські внески, гранти. Тобто, ці організації функціонують на засадах державно-громадського партнерства: держава задає рамки і частково фінансує,

а громадські об'єднання виконують значну частину практичної роботи з розвитку спорту. Як відзначають аналітики, в українському спорті існує складна система взаємодії численних суб'єктів – державних і громадських. За умов ефективної співпраці ця система дозволяє охопити спортом різні верстви населення та території країни.

На місцевому рівні ключовими акторами є спортивні клуби та секції, часто створені у формі громадських організацій. В останні роки спостерігається пожвавлення клубного руху: виникають численні клуби за інтересами – бігові клуби, велоспільноти, фітнес-клуби, дворові команди. Частина з них діє неформально, але багато реєструються офіційно як ГО чи осередки федерацій. Особливо активні молодіжні ініціативи, наприклад, всеукраїнський рух “Street Workout” (вулична гімнастика), який фактично виник як громадська ініціатива і поширився по країні, залучаючи тисячі молодих людей до доступних занять на турніках.

Інший приклад – федерації з неолімпійських, нових видів спорту (черлідінг, петанк, змішані єдиноборства ММА тощо), які народжуються “знизу” як об'єднання ентузіастів і поступово здобувають визнання та підтримку [9]. Держава через Національний реєстр визнаних видів спорту надає таким об'єднанням офіційний статус, що відкриває можливості фінансування і розвитку. Подібна модель сприяє оновленню спортивної культури, адже громадськість сама ініціює і впроваджує нові формати активності, які цікавлять населення.

Фізкультурно-спортивні товариства (ФСТ), хоча й були створені ще за радянських часів, нині також діють як громадські організації зі своєю мережею. Зокрема, найбільші – ФСТ “Динамо” (об'єднує силові структури), “Колос” (сільський спорт), “Спартак” (профспілковий спорт), “Україна” – проводять масові спартакіади, турніри серед своїх цільових груп. Вони утримують спортивні бази, ДЮСШ і клуби [35]. Держава фінансує їх частково (напр., через Міністерство молоді і спорту), але значний обсяг діяльності залежить від самих товариств і їхніх спонсорів. Таким чином ФСТ залишаються важливим

елементом громадського сектору у спорті, забезпечуючи спортивну роботу в окремих соціальних прошарках та регіонах.

Роль громадських організацій проявляється не тільки у спортивних заходах, а й у формуванні політики. При Мінмолодьспорті діє Громадська рада – консультативний орган з представників спортивної громадськості, що бере участь в обговоренні нормативних актів, стратегій, реформ. Зокрема, при розробці Стратегії-2028 були залучені експерти, тренери, спортсмени, громадські діячі, які спільно напрацювали пропозиції, покладені в основу цього документу. Це відповідає принципам демократичного управління: держава враховує думку громадськості, яка безпосередньо працює “в полі” фізичної культури. В сучасних умовах, коли ресурси держави обмежені через економічні та воєнні труднощі, значення громадського сектору ще більше зростає.

Громадські організації часто проявляють гнучкість і креативність, оперативно реагуючи на запити суспільства. Наприклад, у період пандемії COVID-19 багато спортивних клубів перейшли на онлайн-тренування, організовували челенджі в соцмережах, щоб підтримати активність населення, тоді як державні секції були змушені призупинити заняття. Під час війни громадські ініціативи допомагають у відновленні зруйнованих спортмайданчиків, проводять реабілітаційні тренування для ветеранів та переселенців.

Отже, громадські об'єднання фізкультурно-спортивної спрямованості – це фундамент, на якому тримається масовий спорт. Вони забезпечують кадрову і волонтерську базу, мотивують людей до занять, створюють спортивні традиції в громадах. Держава визнає їхню інституційну роль і надалі декларує підтримку цьому сектору. Успішне реформування системи спорту значною мірою полягає в тому, щоб активізувати потенціал громадськості, залучити її до спільного вирішення управлінських завдань у галузі фізичної культури. Саме синергія державних органів і громадських спортивних об'єднань здатна забезпечити масовість, доступність та сталість розвитку фізичної культури в Україні.

Публічне управління розвитком професійного спорту України у період воєнного стану здійснюється в умовах системних потрясінь, високої невизначеності та трансформації традиційних механізмів організації спортивної діяльності. Воєнні дії вплинули на всі елементи спортивної системи: інфраструктуру, федерації, тренувальний процес, кадрову політику, фінансове забезпечення, міжнародні комунікації та соціальні гарантії спортсменів. У цих умовах нормативно-правове регулювання, зокрема Закон України «Про фізичну культуру і спорт», зміни до якого вносилися у 2022-2024 роках, постало ключовою основою для стабілізації системи та визначення специфічних режимів для професійних спортсменів та спортивних організацій [42].

Воєнний стан, введений Указом Президента України №64/2022 і продовжений низкою наступних указів, формує окремий правовий контекст, що безпосередньо впливає на мобільність спортсменів, умови перетину кордону, діяльність спортивних федерацій і правила проведення змагань. Додаткову роль відіграють постанови Кабінету Міністрів України, зокрема Постанова №1457 від 2022 року щодо порядку виїзду спортсменів-чоловіків за кордон для участі в офіційних спортивних заходах, яка стала важливою умовою збереження міжнародної присутності українських збірних [13].

У діяльності спортивних федерацій у період війни виникли складні проблеми, що стосуються управління персоналом, організації тренувального процесу та змагального календаря. Воєнні реалії вимагали негайної адаптації процедур, що у мирний час були чітко структурованими. Багато федерацій перебудували регламенти проведення національних чемпіонатів відповідно до рекомендацій Міністерства молоді та спорту, яке у 2023-2024 роках розробило низку листів-роз'яснень щодо допустимих форматів змагань в умовах повітряних тривог, обмежень масових заходів і необхідності наявності укриттів [30].

З огляду на безпеку, у багатьох осередках чемпіонати проводилися у скороченій формі, а деякі були перенесені на територію західних областей. До прикладу, федерації спортивної гімнастики та плавання організували

тренувальні збори у Львові та Ужгороді, оскільки традиційні бази в Харкові та Дніпрі зазнали обстрілів або перебувають під постійною загрозою.

Однією з найскладніших проблем стала логістика виїзду спортсменів за кордон. На практиці механізм оформлення дозволів, передбачений постановами уряду, виявився недостатньо гнучким, що створювало ризики зриву участі українських команд у змаганнях. Федерації, зокрема у легкій атлетиці та дзюдо, неодноразово повідомляли про складнощі з оформленням виїзних документів для спортсменів, тренерів і масажистів, особливо якщо змагання були призначені у короткі строки.

В окремих випадках збірники виїжджали через кілька різних пунктів пропуску, а деякі спортсмени пропускали змагання через технічні затримки. Це особливо важливо з огляду на те, що за чинними нормами Закону «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» спортсмени не мають автоматичної відстрочки від мобілізації, а звільнення на період змагань оформлюється індивідуально, що створює адміністративний тиск на федерації.

Водночас воєнний стан посилив потребу у нормативній підтримці спортсменів, які зазнали втрат майна чи були змушені релокуватися. В Україні діє Порядок надання статусу внутрішньо переміщеної особи, закріплений у постанові №509, який поширюється й на професійних спортсменів. Проте цей статус не враховує специфіки їхньої роботи, що створює труднощі з контрактними зобов'язаннями, банківськими операціями та організацією тренувань [30]. Чимало спортсменів, зокрема з Донецької та Луганської областей, працюють у статусі «тимчасово переміщених команд», що суттєво ускладнює планування їхньої підготовки та участі у турнірах.

Проблеми інфраструктури є одними з найгостріших. За наявними даними, понад 340 спортивних об'єктів були зруйновані або суттєво пошкоджені, включно з аренами у Маріуполі, Мелітополі, Слов'янську та значною частиною спортивних шкіл Харкова. Руїнування водних комплексів, стадіонів, льодових арен та боулінг-центрів призвело до того, що окремі види спорту практично втратили можливість тренуватися в Україні [30]. Держава намагалася частково

врегулювати цю проблему через Постанову КМУ №401 щодо аварійно-відновлювальних робіт, однак ця постанова більше орієнтована на об'єкти критичної інфраструктури, а не спортивні заклади. Відтак спортивним федераціям доводиться самотійно шукати партнерів за кордоном для розміщення спортсменів, як це зробили федерації плавання, фехтування, академічного веслування та стрибків у воду, які перенесли частину тренувального процесу до Угорщини, Австрії, Італії, Польщі й Німеччини.

У цьому контексті заслуговують уваги конкретні приклади спортсменів, чий успіх поєднується зі значними труднощами. Легкоатлетка Ярослава Магучіх змушена була тривалий час тренуватися за межами України через небезпеку у рідному Дніпрі. Попри це вона здобула перемоги на чемпіонатах світу та Європи, а її виступи стали символом української стійкості. Вона неодноразово наголошувала, що їй бракує стабільності тренувального процесу, що впливає на психологічну готовність. Фехтувальниця Ольга Харлан опинилася в центрі міжнародного скандалу, коли відмовилась від традиційного рукостискання з російською спортсменкою, що викликало реакцію Міжнародної федерації та подальшу перегляд позиції з боку МОК. Цей епізод продемонстрував, що держава має не лише забезпечувати спортсменів умовами для підготовки, але й активно захищати їх на дипломатичному рівні, формуючи аргументацію у межах міжнародних спортивних норм.

У боксі Олександр Усик, попри всі виклики, зміг стати абсолютним чемпіоном світу у надважкій вазі, тренуючись переважно за кордоном і постійно наголошуючи на важливості підтримки України. Його команда неодноразово повідомляла про проблеми з логістикою, оформленням документів і забезпеченням безпеки.

Командні види спорту демонструють інший тип проблем, пов'язаний із великою кількістю спортсменів і персоналу. Українська Прем'єр-ліга з футболу змогла відновити чемпіонат у 2022 році відповідно до спільного рішення Асоціації футболу України, Мінмолодьспорту та військових адміністрацій. Правила проведення матчів були адаптовані до вимог воєнного стану: наявність

укриттів на стадіонах, можливість переривання матчу під час тривоги, проведення без глядачів. Деякі клуби, такі як «Десна» або «Маріуполь», втратили інфраструктуру повністю. Багато колективів базуються у Києві, Львові або за кордоном. У єврокубках «Шахтар» і «Динамо» змушені проводити матчі в Польщі, Німеччині чи Словаччині, що створює дисбаланс між спортивними амбіціями та фінансовими можливостями.

Важливим аспектом є також психологічна підтримка спортсменів. Війна спричинила значне навантаження на ментальне здоров'я професійних атлетів. Частина з них втратила близьких, інші проживають у постійному стресі через обстріли та загрозу рідним. Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» у редакції 2023 року дозволив розширити доступ до психологічної допомоги, однак спортивні федерації часто не мають ресурсів для запровадження системної підтримки. У багатьох випадках психологічний супровід здійснюється волонтерами або за рахунок міжнародних партнерів, що створює нерівність між різними видами спорту.

Фінансування професійного спорту значною мірою залежить від державної підтримки через бюджетну програму Мінмолодьспорту «Підготовка національних збірних команд», але у період війни її обсяг зменшився. Частину витрат довелося компенсувати за рахунок міжнародних грантів, партнерських програм і підтримки діаспори. Питання фінансової сталості є критичним, оскільки воєнний стан обмежує можливості приватного бізнесу інвестувати у спорт, а державні кошти спрямовуються переважно на безпеку.

За оцінками самих федерацій, у 2023-2024 роках вони недоотримали від 30 до 70 % фінансування порівняно з довоєнними роками. Уряд намагався частково врегулювати ситуацію через оновлення Порядку використання коштів державного бюджету (Постанова КМУ № 168), проте його дія не компенсує повною мірою потреби професійного спорту [60].

В умовах війни роль міжнародного партнерства стала ключовою. У 2023-2024 роках Україна уклала низку меморандумів із національними олімпійськими комітетами європейських країн щодо тимчасового розміщення

та підготовки українських атлетів. Окремі види спорту отримали цільову підтримку, наприклад, фехтування та стрибки у воду – бази в Італії та Німеччині, легка атлетика – збори в Австрії та Польщі [59]. Ці механізми стали фактично частиною публічної політики, яка інтегрує зовнішню допомогу у внутрішню систему підготовки.

У підсумку професійний спорт України у період воєнного стану демонструє парадоксальне поєднання вразливості та сили. З одного боку, руйнування інфраструктури, зменшення фінансування, складнощі з логістикою, кадрові втрати, обмеження мобільності та психологічний тиск створюють безпрецедентні виклики. З іншого боку, успіхи провідних спортсменів і команд формують позитивний імідж держави, зміцнюють національну єдність і підтверджують, що український професійний спорт здатен до відновлення та розвитку. Завдання публічного управління полягає у створенні адаптивної, гнучкої та довгострокової політики, яка враховуватиме потреби спортсменів, федерацій і спортивних клубів, спиратиметься на чинну нормативну базу, активно використовуватиме міжнародні ресурси й забезпечуватиме продовження спортивного життя навіть у надзвичайних умовах воєнного стану.

2.2. Участь бізнесу у популяризації та підтримці спорту

Бізнес-сектор є важливим стейкхолдером у розвитку спорту, особливо масового, через фінансові вливання, матеріальну допомогу та промоцію здорового способу життя. В Україні традиційно найбільше приватних коштів спрямовувалося в професійний спорт (спонсорство клубів, рекламу на змаганнях високого рівня). Проте у 2020-2025 роках держава почала створювати умови для активнішої участі бізнесу саме у сфері фізкультури та масового спорту. Як зазначалося, в червні 2021 року набув чинності закон щодо меценатської діяльності у спорті. Цей закон визначив меценатство як добровільну матеріальну, фінансову чи іншу допомогу спортові і заклав правові основи партнерства між бізнесом та спортивними організаціями. Документ

описує напрямки меценатської допомоги – від забезпечення спортивним обладнанням і ремонту об'єктів до прямої підтримки спортсменів і команд.

Важливо, що законом передбачені шляхи державної підтримки меценатів: окрім морального заохочення (нагород, присвоєння імені), йдеться про надання певних пільг тим, хто вкладає кошти у спорт. Хоча конкретні механізми податкових пільг ще потребують розвитку, сам факт законодавчого врегулювання меценатства – значний крок вперед. Він сигналізує бізнесу, що держава визнає і цінує їхній внесок у спортивну сферу, і наближає нашу систему до європейської, де податкові стимули для спонсорів – звична практика.

Підприємницький сектор підтримує масовий спорт у різних формацій. Пряма фінансова підтримка здійснюється великими корпораціями через створення благодійних фондів чи реалізацію програм корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Наприклад, благодійні фонди, засновані компаніями (як-от Фонд однієї з букмекерських компаній), інвестують у будівництво спортивних майданчиків, проведення дитячих спортивних ліг, заходи з популяризації здорового способу життя. Банки та ІТ-компанії нерідко стають партнерами міських марафонів, велопробігів, масових забігів, спонсоруючи їх і отримуючи при цьому рекламу та покращення іміджу.

Приватний бізнес у сфері фітнесу та оздоровлення сам по собі є рушієм популяризації спорту. У великих містах України діє розгалужена мережа комерційних фітнес-центрів, тренажерних залів, басейнів. Хоча послуги там платні, конкуренція стимулює доступність: проводяться акції, безкоштовні пробні заняття, дні відкритих дверей, аби залучити більше людей. У період 2020–2021 фітнес-індустрія зазнала удару через карантин, але швидко адаптувалася – запровадила онлайн-тренування, а після послаблення обмежень відновила зростання. За дослідженнями, попит на послуги для здорового способу життя зростає, і це позитивно впливає на масову фізичну активність населення. Кожен новий спортзал чи басейн, відкритий підприємцем, розширює можливості для громадян займатися спортом поруч із домом.

Державно-приватне партнерство (ДПП) стає все більш затребуваним інструментом в розвитку спортивної інфраструктури [2]. Державний бюджет не завжди дозволяє побудувати сучасні багатофункціональні спорткомплекси, тому залучаються інвестори. В обмін на довгострокову оренду землі чи податкові преференції бізнес може звести стадіон або палац спорту, який служитиме громаді. Є приклади, коли компанії реконструюють шкільні спортивні зали чи майданчики в межах КСВ-проектів, передаючи їх потім на баланс навчальних закладів. Такі партнерства взаємовигідні: громада отримує нові об'єкти, а інвестор – суспільне визнання та потенційних клієнтів (адже люди, привчені до занять, можливо, купуватимуть і платні послуги).

Ще один аспект – популяризація спорту через медіа та рекламу, де бізнес теж відіграє роль. Комерційні бренди спонсорують телевізійні трансляції спортивних подій, підтримують спортивних блогерів і інфлюенсерів, які пропагують активний стиль життя. Нерідко відомі спортсмени стають “обличчям” торговельних марок – це теж сприяє росту престижу занять спортом в очах молоді.

Втім, варто відзначити, що на масовому рівні залучення бізнесу досі має резерви для зростання. Опитування та аналітика свідчать, що недостатність фінансування і відсутність глобальних спонсорів негативно позначається на розвитку спортивного середовища. Багато перспективних ініціатив (наприклад, відкриття секцій у сільській місцевості) не здійснюються через брак коштів. Закон про меценатство поки що не дав кількісного стрибка у вкладеннях бізнесу – можливо, через економічну кризу воєнного часу. Тому державі рекомендується далі вдосконалювати стимули: розробити податкові пільги для спонсорів спорту (звільнення частини прибутку, спрямованої на спорт, від оподаткування), створити публічні рейтинги та нагороди для соціально відповідальних компаній-лідерів у підтримці спорту.

У підсумку, роль бізнесу в популяризації спорту поступово трансформується з суто комерційного спонсорства елітних команд до більш широкої соціальної місії. Приватний сектор стає партнером держави у творенні

здорової нації, інвестуючи у “спортивний капітал” суспільства. Така співпраця має великий потенціал: поєднання організаторського, фінансового ресурсу бізнесу з регуляторною та координаційною роллю держави здатне забезпечити стаке зростання масового спорту. Вже зараз законодавчі новації враховують європейський підхід до підтримки спорту бізнесом, а в майбутньому ця практика може поглиблюватися.

Для оцінки стану масового спорту важливо розуміти, наскільки широко населення охоплене фізичною активністю і які види спорту є найбільш популярними. Соціологічні дослідження та опитування у цій сфері в Україні проводяться нерегулярно, але деякі дані дозволяють окреслити тенденції 2020-2025 рр. Зокрема, дослідження щодо популярності спорту, виконане в 2023 році, показало, що рівень зацікавленості українців спортом дещо відстає від світового: за інтегральним індексом популярності спорту Україна набрала 53,7 умовних одиниць проти 75,4 у світі, тобто на 40% нижче [49]. Це свідчить про те, що значна частина наших громадян недостатньо залучена до спортивної активності. Причини називаються типові для багатьох країн, що розвиваються: брак часу, фінансових можливостей або доступу до спортивної інфраструктури у населення. Іншими словами, економічні та соціальні фактори стримують масове залучення до спорту.

Разом з тим, популярність окремих видів спорту в Україні залишається традиційно високою. Футбол історично є спортом №1 за масовістю вболівальників і кількістю людей, що грають на аматорському рівні. У кожній громаді є футбольні майданчики, дворові команди, турніри серед аматорів. Певною мірою футбол виконує функцію “доступного спорту для всіх” – м’яч і майданчик знайти найлегше. На хвилі успіхів українських боксерів у професійному ринзі (Олександр Усик та ін.) бокс також увійшов до переліку найпопулярніших видів спорту останніх років. Боксери стали національними героями, тому молодь масово пішла у секції боксу по всій країні. Легка атлетика, волейбол, баскетбол – традиційно сильні шкільні види спорту – зберігають популярність, про що свідчать численні змагання серед молоді

(Наприклад, у 2021-2023 рр. відбулися всеукраїнські серії шкільних ліг з цих видів).

З'являються і нові тренди у вподобаннях. Останні п'ять років стрімко зростає захоплення бігом на довгі дистанції та участю у марафонах і напівмарафонах – фактично сформувалася ціла бігова спільнота. Великі міста щороку проводять міжнародні марафони, де кількість аматорів-учасників вимірюється тисячами. Біг підтягнув за собою триатлон і велосипедний спорт – все більше людей купують шосейні велосипеди, долають сотні кілометрів у заїздах. Фітнес та йога – ці оздоровчі практики стали повсякденними для міських жителів середнього класу, їх популярність теж помітно зросла (численні студії, групові заняття у парках). Серед молоді урбанізованих центрів має популярність стрітбол (вуличний баскетбол), скейтбординг, стріт-воркаут – вони прості і дешеві в організації, тому доступні багатьом [24].

Варто згадати про сільську місцевість, де традиційно популярними видами були футбол, футзал, важка атлетика, боротьба (наприклад, в багатьох селах існували секції вільної чи греко-римської боротьби). У період децентралізації деякі сільські громади, отримавши ресурси, почали розвивати ті види спорту, що близькі їхній молоді. Наприклад, в західних областях набули розвитку туризм і спортивне орієнтування (через гори і ліси), на півдні – пляжний волейбол і футбол. Національні види спорту, такі як бойовий гопак чи хортинг (український вид бойових мистецтв), отримали офіційне визнання і теж культивуються через відповідні федерації, що свідчить про широту спектру фізкультурної діяльності.

Соціологічні опитування також торкаються питання мотивації і ставлення населення до спорту. Згідно з одним із досліджень, більшість дорослих українців декларують позитивне ставлення до занять фізкультурою і спортом, визнаючи їх користь для здоров'я. Однак реальна залученість (частка тих, хто займається регулярно) істотно менша. Тобто, існує «розрив між усвідомленням і дією». Для його подолання держава і суспільство працюють над усуненням бар'єрів: будуються майданчики близько до місць проживання,

впроваджуються безкоштовні програми (як “Активні парки”, де професійні інструктори проводять заняття для всіх бажаючих), популяризуються історії успіху звичайних людей, які через спорт змінили життя.

Пандемія 2020-2021 років мала двоякий ефект: з одного боку, обмеження призвели до тимчасового скорочення групових занять і змагань, з іншого – багато людей відкрили для себе домашній фітнес та пробіжки на свіжому повітрі як спосіб підтримувати форму в ізоляції. Після зняття локдаунів інтерес до фізичної активності не згас, а навіть виріс – люди усвідомили її цінність для імунітету та психічного здоров’я [53].

Важливим індикатором масового спорту є динаміка кількості спортсменів-аматорів та учасників змагань. Міністерство молоді та спорту публікує щорічні довідники «Україна спортивна», де зафіксовано чисельність населення, охопленого систематичними заняттями. За 2021 рік, наприклад, частка населення, що займалася спортом у спортивних клубах чи секціях, становила близько 13% (дані різняться по регіонах). Завдання – суттєво підняти цей показник (як зазначалося, Стратегією до 2028 року націлено на 30%). Інший показник – кількість масових спортивних заходів. У 2023 році, попри воєнний стан, в Україні було проведено сотні локальних стартів: забіги, велозаїзди, турніри з ігрових видів серед аматорів, онлайн-чемпіонати тощо, які загалом охопили десятки тисяч учасників. Це демонструє стійкий громадський інтерес до спорту [22].

Підсумовуючи соціологічний вимір, можна сказати: потенціал масового спорту в Україні великий, але реалізований поки що не повністю. Популярними залишаються традиційні види (футбол, ігрові види, єдиноборства), до них додаються нові (біг, фітнес, екстремальні вуличні активності). Головні перешкоди – економічні та інфраструктурні – поступово долаються, зокрема через політику держави (будівництво доступних об’єктів, програми стимулювання) та ініціативи бізнесу й громадськості. Українці усвідомлюють значення спорту, а значить, при створенні сприятливих умов і надалі зростатиме частка тих, хто веде активний спосіб життя. Цьому сприяють і зовнішні фактори

– прагнення бути ближчими до європейської культури здоров'я, а також внутрішня мотивація у зв'язку з викликами війни (бути сильним і витривалим заради себе і країни).

2.3. Місце масового спорту у військово-патріотичному вихованні громадян України

Розвиток фізичної культури тісно пов'язаний з системою військово-патріотичного виховання молоді, особливо в умовах, коли країна протистоїть воєнній агресії. Фізично загартоване, дисципліноване молоде покоління – це кадровий резерв для Збройних Сил і загалом опора національної безпеки. В Україні традиція поєднання спорту з підготовкою до захисту Батьківщини має давнє коріння (ще з радянської програми ГПО – «Готовий до праці і оборони»). У сучасний період цю функцію виконує сукупність заходів з національно-патріотичного виховання, де спорт використовується як інструмент формування морально-вольових якостей, командного духу та любові до Батьківщини.

Популярною серед молоді стала всеукраїнська дитячо-юнацька гра “Сокіл” (“Джура”), яка щорічно проводиться за підтримки Міністерства молоді та спорту і Міністерства освіти. Ця гра поєднує спортивні, туристичні та військово-історичні конкурси: стрільба з пневматики, смуга перешкод, рятувальна підготовка, стройова виправа, знання історії козацтва тощо. “Джура” несе виразний патріотичний зміст і водночас захоплює дітей змагальним духом. У 2020-2021 рр., попри карантин, деякі етапи гри проводилися онлайн, а у 2022-2023 її значення ще більше зросло – ветерани АТО/ООС активно долучаються як інструктори, передаючи досвід молодому поколінню. Завдяки грі “Джура” тисячі школярів щороку залучаються до фізично активного дозвілля, сповненого патріотичного змісту [30].

На державному рівні реалізуються програми і заходи, що інтегрують військово-прикладні елементи у систему фізичного виховання. Зокрема, в

зкладах освіти впроваджується факультативний курс “Захист України” (раніше «Допризовна підготовка»), важливою складовою якого є практична фізична підготовка учнів – навчання основам стрільби, тактики, туризму, подолання перешкод. Для студентів діють кафедри військової підготовки, де фізичний вишкіл також обов’язковий. Таким чином, шкільна і вузівська фізкультура почасти виконує роль бази для виховання витривалості та навичок, потрібних у військовій службі.

Рис. 2.1. Розподіл відповідей на запитання щодо уявлення про функціонування молодіжних центрів та просторів (можна було дати до трьох відповідей) [33].

В контексті повномасштабної війни з Росією (з 2022 року) питання фізичної готовності громадян до оборони набуло особливої ваги. Спортивні організації й клуби долучилися до ініціатив з військового вишколу цивільних: багато інструкторів з єдиноборств проводили для добровольців Територіальної оборони курси рукопашного бою, фітнес-тренери – заняття з підвищення витривалості, туристичні клуби – навчання тактичної медицини та орієнтування

на місцевості. Таким чином, спортивна спільнота внесла свій вклад у загальну підготовку населення до можливих викликів.

Крім того, національні види спорту та військові традиції органічно поєднуються у виховному процесі. Наприклад, козацькі бойові мистецтва (той же хортинг) відроджують не лише фізичну силу, а й історичну пам'ять, дух лицарства. Клуби хортингу часто беруть шефство над кадетськими класами, навчаючи школярів чеснот козацької звитяги та готуючи їх фізично.

Варто зауважити, що самі спортсмени нерідко стають прикладом патріотизму. З початку війни понад 100 професійних спортсменів вступили до лав ЗСУ або територіальної оборони, декотрі з них загинули, виконуючи військовий обов'язок. Їхній приклад – це потужний виховний момент для молоді: чемпіони показують, що захист країни – найвища честь. Натомість держава прагне підтримувати зв'язок між спортивним та військовим середовищем. У 2023 році започатковано проєкти на кшталт “З повагою до ЗСУ” – коли відомі спортсмени проводять майстер-класи для військових, допомагають з реабілітацією поранених [30].

Фізична культура у Збройних Силах також отримала новий імпульс: якщо раніше спорт у армії сприймався переважно як змагання між частинами, то тепер він є елементом психологічної розрядки, відновлення боєздатності. Проводяться турніри з футболу, кросфіту, настільного тенісу серед військових, залучаються цивільні тренери для занять із солдатами. Це зміцнює морально-психологічний стан армії і демонструє єдність спорту та оборони.

Таким чином, розвиток масового спорту і військово-патріотичне виховання взаємно підсилюють одне одного. Спорт формує фізичні і моральні якості, потрібні захисникам, а патріотичне виховання надає спорту вищого змісту – служіння суспільству і державі. В сучасних українських реаліях ця синергія виходить на перший план. Більше того, міжнародна спільнота теж визнає роль спорту у побудові стійкого, патріотично налаштованого суспільства. Програми з підтримки ветеранів через спорт, ігри нескорених (Invictus Games), які Україна регулярно проводила і брала в них участь, –

яскравий приклад того, як спортивний дух допомагає військовим долати наслідки війни і залишатися активними членами громади.

На перспективу можна очікувати ще більшого включення спортивної складової у національно-патріотичне виховання. Зокрема, на законодавчому рівні обговорюється ідея визнати гру «Сокіл» («Джура») офіційно як частину навчальної програми і забезпечити її фінансування. Також можлива поява нових мультиспортивних заходів для молоді під егідою силових відомств. Головне – зберегти баланс, щоб мілітаризація спорту не витіснила його гуманістичної складової. Поки що в Україні цей баланс підтримується: спорт служить і миру, і обороні одночасно, виховуючи здорових, свідомих громадян.

Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») за останні п'ять років набула особливого значення як інструмент національно-патріотичного виховання та формування готовності молоді до захисту України. В умовах повномасштабної агресії проти України гра перетворюється з «традиційного» виховного заходу на системну форму роботи закладів освіти з формування громадянської ідентичності, стійкості та фізичної витривалості підлітків. Одним з ключових вимірів «Джури» є спортивна складова, що поєднує військово-спортивні, туристсько-спортивні, прикладні та елементи силових видів спорту.

Гра «Сокіл» («Джура») є складовою державної системи національно-патріотичного виховання дітей та молоді, що закріплено у відповідних урядових рішеннях і положенні про гру, затвердженому Кабінетом Міністрів України. Положення визначає гру як системну форму виховної діяльності, а не одноразовий захід, акцентуючи безперервність роботи з учасниками протягом навчального року.

У 2018 році було оновлено положення про гру, а в 2020 році уряд ухвалив зміни до постанови, що регламентує «Джуру», зокрема уточнивши порядок організації, координації та фінансування етапів гри. У 2024 році Міністерство освіти і науки України видало наказ про проведення гри у 2024/2025 навчальному році, яким підтверджено триступеневу структуру (І –

заклад/громада, II – район/область, III – всеукраїнський етап), визначено відповідальних організаторів та рекомендовано інтегрувати елементи гри в освітній процес [4; 26; 52; 57].

У 2025 році Кабінет Міністрів ухвалив додаткові зміни до Положення про гру та рішення про підтримку «Джури» як важливої складової політики національно-патріотичного виховання. Зокрема, було уточнено повноваження центральних органів виконавчої влади, обласних військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, а також порядок взаємодії з громадськими організаціями.

Інституційно впровадження гри забезпечують:

- Міністерство освіти і науки України (нормативне регулювання, організація всеукраїнського етапу, методичний супровід);
- структурні підрозділи обласних державних адміністрацій та військових адміністрацій у сфері освіти і молодіжної політики;
- органи управління освітою територіальних громад, які відповідають за організацію I етапу гри та участь команд у наступних етапах;
- заклади загальної середньої освіти, центрів позашкільної освіти, молодіжні центри, які є базовими майданчиками для формування куренів і роїв;
- громадські та ветеранські організації, козацькі товариства, спортивні клуби, що залучаються до проведення окремих видів змагань.

Таким чином, за останні п'ять років «Джура» фактично інституціоналізувалася як постійно діюча державна програма, що має чітку регламентацію, координаційну вертикаль та визначене місце в діяльності органів управління освітою громад.

У 2020-2021 роках, у період пандемії COVID-19, частина етапів гри проводилася з використанням змішаних та дистанційних форматів. Наприклад, у ряді областей, зокрема на Рівненщині, I етап відбувався із поєднанням очних випробувань із використанням засобів онлайн-комунікації для теоретичних конкурсів, вікторин і презентацій. Це створило прецедент більш гнучких

форматів організації гри, але певною мірою послабило фізичну складову, оскільки частину спортивних етапів доводилося скорочувати або адаптовувати.

З початком повномасштабної війни у 2022 році низка регіонів зіткнулася з об'єктивними обмеженнями у проведенні масових заходів, необхідністю дотримання вимог безпеки, евакуації дітей, режиму повітряних тривог, а також руйнуванням спортивної й туристичної інфраструктури. Водночас саме в цей період значно зріс запит на виховні форми, які поєднують патріотичний, волонтерський, оборонний і фізкультурно-спортивний компоненти. У результаті в багатьох громадах було обрано тактику локалізації «Джури» – проведення заходів на рівні закладу або громади, інколи без виїзду за межі території, але з максимальним наповненням програми фізичними випробуваннями та тренуваннями з домедичної допомоги, цивільного захисту тощо.

З 2023 року спостерігається поступова стабілізація проведення II (районних/обласних) етапів гри. Так, у Дніпропетровській області у 2023 році в обласному етапі брали участь 12 команд, з яких визначався переможець для участі у всеукраїнському рівні. Обласні етапи, як правило, тривають кілька днів (4-5) у таборовому форматі, що дозволяє краще реалізувати спортивні, туристсько-прикладні та стройові конкурси, а також інші змагання на витривалість.

Організаційні моделі, які склалися в різних регіонах, можна умовно поділити на кілька типів:

таборово-змагальна модель (2-5-денні наметові табори з комплексом спортивних, військово-прикладних, інтелектуальних конкурсів);

шкільно-громадська модель (змагання на базі однієї чи кількох шкіл громади без виїзду, із залученням місцевих спортивних об'єктів);

змішана модель (поєднання дистанційних форматів для інтелектуальних конкурсів з очними спортивними етапами впродовж навчального року).

Для органів управління освітою громад ключовим є забезпечення безперервності процесу: не лише участі в щорічних етапах, а й функціонування

куренів і роїв як осередків позаурочної роботи з фізичної підготовки, туризму, спорту, домедичної допомоги, основ безпеки життєдіяльності.

Спортивний компонент «Джури» охоплює військово-спортивні, туристсько-спортивні й народні ігрові види, що забезпечують розвиток сили, витривалості, координації, швидкості, а також командної взаємодії. Типові правила змагань передбачають низку конкурсів, серед яких: стройова підготовка («впоряд»), смуга перешкод, туристсько-спортивні естафети, орієнтування на місцевості, силові вправи, елементи народної боротьби «Навхрест», стрільба (пневматична, з використанням навчальної зброї чи лазерних систем), метання гранати, перетягування линви, комплекси загальної фізичної підготовки.

Стройова підготовка («впоряд») поєднує дисципліну, синхронність рухів, координацію, роботу з власним тілом у ритмі маршу. Вправи зі шиккування, поворотів, руху в строю формально не належать до класичних видів спорту, але мають чітко виражене фізичне навантаження: формують поставу, розвивають точність рухів, витривалість, здатність утримувати концентрацію в умовах стресу.

Смуга перешкод зазвичай включає подолання елементів з різним рівнем складності: траншеї, бар'єри, колоди, «павутину» зі шнурів, ділянки для повзання, підйоми та спуски. Частина регіонів використовує «козацьку легенду» – сюжетну основу, де підлітки в образі козаків виконують завдання, рятують «пораненого», переносять умовні вантажі. Це не лише фізичне випробування, а й тренування навичок командної взаємодії та лідерства.

Туристсько-спортивні елементи (орієнтування на місцевості, встановлення намету, в'язання вузлів, подолання річок чи ярів по колоді або мотузці, транспортування «умовно пораненого» на ношах) формують прикладні навички, які мають значення як у повсякденному житті, так і в умовах надзвичайних ситуацій. Часто ці етапи інтегруються із завданнями цивільного захисту й домедичної допомоги. Окремі види пов'язані з силовими та ігровими вправами – перетягування линви, народна боротьба «Навхрест», комплексні

естафети з бігом, стрибками, присіданнями та іншими вправами. Вони сприяють загальному розвитку фізичних якостей, підвищують інтерес підлітків до регулярних занять спортом у позаурочний час.

Таким чином, спортивна складова «Джури» забезпечує: розвиток основних фізичних якостей підлітків; прилучення до масового спорту через ігрові та командні форми змагань; формування культури безпеки, практичних навичок виживання, домедичної допомоги й цивільного захисту; поєднання традицій українського козацтва та сучасних підходів до військово-спортивної та фізичної підготовки.

Дніпропетровщина демонструє одну з найбільш системних моделей організації обласного етапу гри. У 2023 році в обласному етапі «Джури» змагалися 12 команд із різних громад області, з яких визначали переможця для участі у всеукраїнському рівні. Програма включала стройову підготовку, смугу перешкод, змагання з туризму, силові естафети, конкурси з домедичної допомоги. Обласний етап проводився у форматі багатоденного табору, що дозволяло поєднати фізичні випробування з лекціями та тренінгами, а також організувати ранкову зарядку, щоденні спортивні вправи та вечірні козацькі забави.

У громадах області І етап гри часто інтегрується з місцевими спартакіадами допризовної молоді та заходами з фізичної культури: забіги, легкоатлетичні естафети, змагання з підтягування, віджимань, вправ на прес. Це сприяє створенню єдиного «календаря подій», де «Джура» стає ключовою формою поєднання фізкультурно-спортивної та патріотичної роботи.

На Рівненщині у 2020-2021 роках перший етап гри проводився у змішаному форматі: частина конкурсів (вікторини, теоретичні тести, творчі завдання) – онлайн, натомість спортивні та стройові випробування – очно на базі шкіл або локальних майданчиків. Така практика дозволила зберегти фізичну складову навіть за умов карантинних обмежень.

Особливістю регіону є активне використання туристсько-спортивних елементів – орієнтування, подолання природних перешкод, змагання зі

встановлення наметів, розпалювання вогнища із дотриманням правил пожежної безпеки, естафети з перенесення «пораненого». Це, з одного боку, підсилює прикладний характер гри, а з іншого – формує в підлітків інтерес до шкільного та позашкільного туризму як форми масового спорту.

У Чернігівській області, попри значні виклики воєнного часу, гра «Джура» залишається одним з пріоритетних напрямів виховної роботи. В інформаційних матеріалах обласного управління освіти «Джура» фігурує поруч із іншими програмами, спрямованими на підтримку постраждалих від війни, формування безпечного освітнього середовища та розвиток безбар'єрного простору.

Спортивний компонент в області реалізується через поєднання традиційних для гри етапів (стрійова підготовка, силові вправи, смуга перешкод) з практичними тренуваннями з поведінки у надзвичайних ситуаціях, евакуації під час повітряних тривог, використання укриттів. У багатьох громадах під егідою «Джури» проводяться внутрішкільні змагання з легкої атлетики, кросового бігу, естафет, що не лише підвищує рівень фізичної підготовки учнів, а й формує відповідну культуру безпечної поведінки.

Попри бойові дії та тимчасову окупацію частини території, підлітки з Донецької області продовжують брати участь у всеукраїнських етапах гри. У 2023 році юні донеччани були відзначені на всеукраїнському етапі «Джури», який проходив у таборовому форматі з комплексною програмою спортивних та військово-патріотичних випробувань.

В умовах переміщення значну роль відіграють освітні заклади та громади, що приймають внутрішньо переміщених осіб: саме вони забезпечують включення дітей з прифронтових територій у курені та команди, створюють умови для тренувань. Для цих дітей спортивні змагання в рамках «Джури» мають додатковий психологічний ефект: створюють відчуття включеності в загальноукраїнську спільноту, формують відновне середовище через рухову активність і командну взаємодію.

На Волині гра розглядається як довготривала виховна програма, що реалізується упродовж року через діяльність куренів, роботу гуртків військово-патріотичного та спортивного профілю, співпрацю з громадськими організаціями. У регіональних матеріалах підкреслюється, що «Джура» – це спільна робота учнів, педагогів, батьків, представників місцевого самоврядування й громадських організацій. На практиці це виражається в інтеграції спортивних елементів гри в календар місцевих заходів: днів здоров'я, туристичних зльотів, шкільних спартакіад.

У місті Києві та Київській області провідні заклади освіти використовують методичні рекомендації з організації гри, де «Джура» описується як важлива складова системи патріотичного виховання, що поєднує заняття з фізичної підготовки, військово-спортивні змагання та правопросвітницьку роботу. На рівні окремих шкіл «Джура» інтегрується з предметом «Захист України», заняттями зі стрілецької підготовки (з використанням безпечних тренажерів), кросфіт-подібними комплексами вправ та туристичними походами нафто.

Попри очевидний потенціал «Джури» як інструменту розвитку фізичної культури й масового спорту в підлітковому віці, органи управління освітою та заклади освіти стикаються з низкою системних проблем.

По-перше, нерівномірність ресурсного забезпечення. Частина громад не має достатньої спортивної та туристичної інфраструктури: стадіонів, майданчиків для смуги перешкод, необхідного інвентарю (мотузки, страхувальне спорядження, тренувальна зброя, мішені, засоби для орієнтування тощо). Це змушує організаторів спрощувати програму, відмовляючись від окремих видів змагань, які потребують спеціального обладнання й інструктажу.

По-друге, кадровий фактор. Для якісної реалізації спортивних елементів гри потрібні педагогічні працівники, що мають підготовку у сфері фізичної культури, туризму, домедичної допомоги, а також інструктори зі стрілецької підготовки, фахівці з безпеки. В умовах кадрового дефіциту й додаткових навантажень на вчителів фізичної культури не завжди вдається забезпечити

системні тренування протягом року, і підготовка до «Джури» інколи зводиться до короткотермінових «зборів» перед етапами гри.

По-третє, безпекові обмеження. Під час воєнного стану частина видів змагань – особливо пов'язаних із використанням зброї, вибухових макетів, перебуванням у лісових масивах чи поблизу потенційно небезпечних об'єктів – потребує додаткових погоджень, участі представників ДСНС, Національної поліції, військових. Це ускладнює організацію і вимагає від керівників органів управління освітою розроблення чітких локальних протоколів безпеки.

По-четверте, нерівномірність участі. У частині громад участь у грі носить епізодичний характер і залежить від ентузіазму окремих директорів, педагогів-організаторів або лідерів місцевих громадських організацій. Відсутність системного підходу призводить до того, що «Джура» не реалізує свій потенціал як інструмент розвитку масового спорту й фізичної культури на рівні територіальної громади.

По-п'яте, недостатня інтеграція з існуючими програмами й секціями. У низці громад гра розглядається як «окремий» захід, а не як рамка, що може об'єднати діяльність шкільних спортивних секцій, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, центрів туризму, молодіжних просторів. Через це втрачається ефект масштабування – підлітки, які беруть участь у «Джурі», не завжди далі «переходять» у регулярні секційні заняття.

З урахуванням викладеного вище, для підвищення ефективності спортивної складової гри «Сокіл» («Джура») органам управління освітою територіальних громад доцільно [19]:

- Закріпити «Джуру» в місцевих програмах розвитку освіти, національно-патріотичного виховання та фізичної культури як один із пріоритетних інструментів роботи з підлітками, чітко визначивши очікувані результати у сфері фізичної підготовки та масового спорту.

- Забезпечити щорічне планування I етапу гри на рівні кожного закладу освіти або кластеру шкіл громади з обов'язковим включенням спортивних і

туристсько-спортивних елементів (смуга перешкод, туристські естафети, легкоатлетичні забіги, командні ігрові види спорту).

- Розробити й затвердити локальні протоколи безпеки проведення спортивних етапів гри з урахуванням умов воєнного стану, відпрацювати взаємодію з ДСНС, медичними службами, військовими адміністраціями та поліцією.

- Інтегрувати підготовку до «Джури» у систему позаурочної роботи: шкільні секції з туризму, легкої атлетики, військово-спортивні гуртки, заняття з домедичної допомоги. Важливо, щоб тренування проводилися не лише в період безпосередньої підготовки до етапів гри, а й протягом усього навчального року.

- Налагодити співпрацю з дитячо-юнацькими спортивними школами, місцевими спортивними клубами, станціями юних туристів, ветеранськими та громадськими організаціями, які можуть надати матеріально-технічну базу й інструкторський супровід для проведення спортивних етапів гри.

- Використовувати кращі регіональні практики: таборіві формати (як у Дніпропетровській області), змішані моделі у разі обмежень (як на Рівненщині), комплексне поєднання фізичної підготовки з тренуваннями поведінки в надзвичайних ситуаціях (як у громадах Чернігівщини й евакуйованих громадах Донеччини).

- Системно оцінювати результати участі підлітків у грі не лише за місцями в заліку, а й за показниками залученості до секційних занять спортом, динамікою фізичної підготовленості, зниженням гіподинамії, зростанням інтересу до активних форм дозвілля.

За підсумками аналізу можна зробити висновок, що за останні п'ять років гра «Сокіл» («Джура») перетворилася на один з ключових інструментів інтеграції фізичної культури, масового спорту та національно-патріотичного виховання в підлітковому віці. Системний характер гри, наявність багаторівневої структури етапів, поєднання військово-спортивних, туристсько-спортивних і народно-ігрових видів створюють унікальне середовище, в якому

фізичний розвиток підлітка нерозривно пов'язаний з формуванням відповідальності, командності, лідерських якостей і готовності діяти в кризових ситуаціях.

Спортивна складова «Джури» – стройова підготовка, смуги перешкод, туристичні естафети, силові вправи, орієнтування, народні види боротьби – сприяє формуванню загальної фізичної підготовки, підвищує рівень витривалості, координації, сили та швидкості. За правильної організації на рівні громади гра стимулює залучення підлітків до регулярних занять у спортивних секціях, клубах, гуртках туризму, тим самим розвиваючи масовий спорт.

Для органів управління освітою територіальних громад «Джура» є не лише «традицією» чи «конкурсом», а й ефективним інструментом реалізації місцевої політики у сфері фізичної культури й спорту серед молоді. Від того, наскільки послідовно й ресурсно буде підтримано цю гру на рівні громади, значною мірою залежить якість фізичного розвитку підлітків, їхня стійкість до викликів воєнного часу та готовність до активної громадянської й оборонної діяльності в майбутньому.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ МАСОВОГО СПОРТУ

3.1. Інструменти взаємодії органів публічної влади з населенням на шляху зміцнення громадського здоров'я

Період 2020-2025 років приніс українському спорту екстремальні виклики, які суттєво вплинули як на масову фізичну культуру, так і на управлінські рішення. Першим був виклик пандемії COVID-19 у 2020–2021 роках, другим – повномасштабна війна з російським агресором від 2022 року. Обидві кризи вимагали оперативних адаптацій та довгострокових висновків [17].

Пандемія COVID-19 навесні 2020-го змусила призупинити традиційну активність: спортшколи, клуби, фітнес-центри закрилися на карантин, масові заходи скасували. Це загрожувало відкотом назад у всіх зусиллях із залучення населення до спорту. У відповідь органи влади та спортивна спільнота вдалися до безпрецедентних заходів. Міністерство молоді та спорту розробило тимчасові рекомендації щодо проведення занять в умовах карантину – з обмеженою кількістю учасників, на відкритому повітрі, з дотриманням дистанції. Вперше в історії багато фізкультурно-оздоровчих заходів перейшли у онлайн-формат: проводилися інтернет-челенджі (наприклад, “30 днів домашньої йоги” чи флешмоби #тренуйсявдома), відеоуроки з фітнесу на телебаченні, віртуальні забіги, де учасники самостійно долали дистанцію і надсилали результати. Це дозволило підтримати інтерес людей до активності навіть під час ізоляції [29].

Пандемія також навчила гнучкості у управлінні: було запроваджено онлайн-реєстри спортсменів, електронні сервіси для взаємодії між міністерством, федераціями та регіонами, що в перспективі сприяє цифровізації галузі (один із векторів Стратегії-2028). Важливим уроком COVID-19 стало усвідомлення, наскільки фізична активність критична для здоров'я нації.

Статистика летальності показала, що люди з кращою фізичною формою легше переносять хворобу. Це додатково простимулювало державу інвестувати в програми оздоровчої рухової активності після пандемії.

Повномасштабна війна принесла ще жорсткіші випробування. Бойові дії, руйнування інфраструктури, міграція населення – все це не могло не відбитися на сфері спорту. Було знищено або пошкоджено сотні спортивних об'єктів (стадіони, ДЮСШ, басейни) на прифронтових та окупованих територіях. Тисячі спортсменів і тренерів стали біженцями або вимушеними переселенцями. В таких умовах “не на часі” для багатьох стало питання тренувань, адже на першому плані опинилося виживання.

Проте навіть у цей час масовий спорт не зупинився – він трансформувався. У відносно безпечних регіонах активно діяли ініціативи на підтримку психологічного здоров'я населення через фізичні вправи. Для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у центрах розміщення організовувалися заняття з дітей – рухливі ігри, естафети, щоб знизити рівень стресу. Дорослих ВПО залучали до безкоштовних відвідувань місцевих спортзалів, аби допомогти їм інтегруватися і відволіктися від переживань війни.

Спортивні події набули благодійного характеру: майже кожен масовий забіг чи турнір проводився як збір коштів для армії або постраждалих. Наприклад, Київський напівмарафон-2023 пройшов у форматі “бігу вдячності ЗСУ”, з донатами на дрони для фронту. Така синергія спорту і волонтерства підтримувала моральний дух і доводила, що фізична культура – частина громадянської стійкості [39].

Звісно, війна вплинула і на державні пріоритети фінансування: бюджет на спорт скоротився, значну частину коштів перекинуто на оборону. Але, показово, що Мінмолодьспорт не було ліквідовано чи приєднано знов до іншого міністерства – його зберегли, розуміючи, що спорт виконує критичні соціальні функції навіть у воєнний час (реабілітація, виховання, міжнародний імідж). Більше того, Уряд шукає шляхи не лише зберегти, а й відновити та розвинути спортивну інфраструктуру попри війну. Вже у 2023-2024 рр. запускаються

проекти зі швидкого відновлення спортивних залів у звільнених містах, планується після перемоги масштабна програма “Велике будівництво – Спорт” за аналогією з довоєнними інфраструктурними програмами.

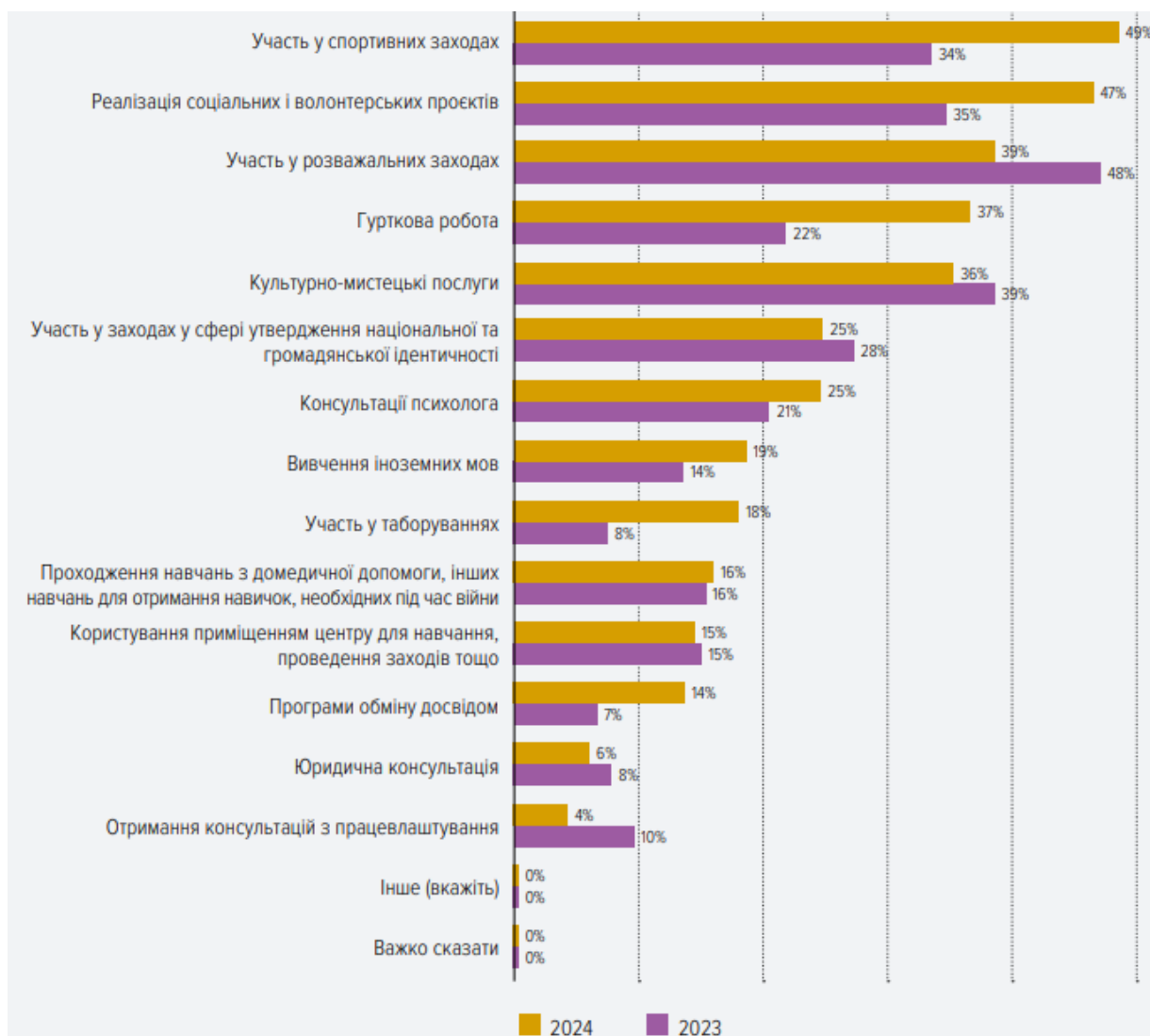

Рис. 3.1. Розподіл відповідей на запитання «Якими послугами в молодіжному центрі (просторі) ви користуєтеся / якою діяльністю займаєтеся?» [4, с. 71]

Для публічного управління стало очевидним: стійкість спортивної системи – частина національної безпеки. Якщо система не розвалиться під час війни, вона значить є живучою і збереже основу для відновлення країни. Цей підхід відображений і в нових стратегічних документах. Концепція держпрограми до 2030 року акцентує необхідність адаптувати сферу спорту до нових викликів і забезпечити її сталий розвиток навіть у кризових умовах.

Фактично йдеться про те, що спорт має розвиватися паралельно з вирішенням інших суспільних проблем, а не після них.

Міжнародний вимір: через агресію Росії український спорт опинився в центрі уваги світу. Бойкот російських спортсменів, акції підтримки України на спортивних аренах – усе це додало усвідомлення українцям, що спорт – це ще й поле інформаційної боротьби [35]. Наші атлети, виступаючи за кордоном, стали своєрідними “послами” України, звертаючи увагу на війну. Це накладає відповідальність на державу берегти свою спортивну сім’ю, щоб вона могла далі представляти країну.

Отже, пандемія і війна, хоч і завдали шкоди спортивній галузі, водночас висвітили її значення та зміцнили мотивацію до розвитку. Українська система спорту продемонструвала гнучкість і витривалість: перейшла на нові формати, знайшла ресурси всередині себе і підтримку від суспільства. На майбутнє ключовим пріоритетом стане побудова резерву міцності – створення таких умов, щоб за будь-яких потрясінь люди могли продовжувати займатися фізичною культурою. Це включає цифрову екосистему спорту (для дистанційної участі), страхові механізми, фонди швидкого реагування для відновлення зруйнованих об’єктів, психологічну підтримку через спорт. Всі ці моменти вже осмислюються та ляжуть в основу політики в наступні роки.

Спортивна і оздоровча інфраструктура (спортивні майданчики, стадіони, спортивні школи, басейни, фітнес-зали, центри молодіжних просторів тощо) є важливою складовою системи соціального розвитку територіальних громад. Вона забезпечує реалізацію прав дітей, молоді та дорослих на активний відпочинок, фізичну культуру, соціалізацію, сприяє зміцненню здоров’я населення, формуванню профілактики негативних явищ (алкоголізм, наркоманія, депресії).

В умовах повномасштабної агресії РФ проти України спортивна інфраструктура зазнала значних руйнувань, особливо в прифронтових і фронтових областях. Після завершення активної фази бойових дій (або в тих територіях, що звільнені) стає актуальною задача системного відновлення

спортивно-оздоровчої інфраструктури як одного з пріоритетів сталого розвитку громад, відновлення нормального життєвого середовища, повернення до активної соціальної і культурної активності.

За оцінками Міністерство молоді та спорту України, з початку повномасштабної агресії було пошкоджено 525 спортивних інфраструктурних об'єктів: з них 103 – повністю або частково зруйновані, 422 – зазнали значних або часткових ушкоджень. Загалом, у різних джерелах зазначають дані, що пошкоджено від 733 спортивних об'єктів [30]. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій оцінював втрати культурної, спортивної і туристичної інфраструктури України приблизно в 4 млрд доларів США станом на листопад 2024 р. У конкретному регіоні, Харківська область, було зафіксовано 11 спортивних об'єктів, що зазнали руйнувань або пошкоджень. У прифронтових регіонах: у Харківській області – 163 об'єкти інфраструктури (не лише спортивної) втратили функціонал. У Луганська область – 95, у Донецька область – 72 [30]. Ці дані свідчать про системну руйнацію спортивно-оздоровчої інфраструктури, що має багатопланові наслідки.

Найбільше руйнувань зафіксовано у регіонах, що перебувають на лінії активних бойових дій, під постійними обстрілами або окупацією. У багатьох об'єктах неможливо оперативно оцінити масштаб ушкоджень або навіть провести облік – території окуповані або мають складний доступ через пошкоджену логістику. Це означає, що відновлювальні програми часто мають справу з неповною інформацією, що ускладнює планування, бюджетування та пріоритезацію.

Пошкодження об'єктів призводить до тимчасового або постійного припинення діяльності спортивних шкіл, клубів та дитячо-юнацьких програм. Разом з об'єктами інфраструктури втрачається й кадровий потенціал: тренери виїжджають, діти-спортсмени – переміщаються або припиняють заняття. Спортивні об'єкти часто виконували роль соціально-культурних осередків громади (спортивні клуби, майданчики для молоді, спортивні заходи). Їхня

втрата означає послаблення соціальної згуртованості, зростання ризиків соціальної дезадаптації (особливо серед дітей-переміщених осіб, внутрішньо переміщених сімей, ветеранів). Оздоровча інфраструктура (басейни, фітнес-зали, реабілітаційні центри) через пошкодження чи неможливість експлуатуватися стає недоступною, що впливає на профілактику захворювань, фізичну активність населення, а також на реабілітацію постраждалих внаслідок бойових дій.

Відновлення спортивно-оздоровчої інфраструктури конкурує з багатьма іншими пріоритетами: житлово-комунальна система, медична інфраструктура, енергетика, транспорт. Мінмолодьспорту повідомляє, що реставрація об'єктів здійснюється переважно за рахунок місцевих бюджетів, приватних інвестицій та інших дозволених джерел. У регіонах з обмеженим бюджетом місцева громада не завжди має достатній ресурс для комплексного відновлення (реконструкція будівель, заміна обладнання, підвищення стандарту безпеки, забезпечення енергоефективності). Відновлення інфраструктури має враховувати високий ризик повторних руйнацій або обстрілів – це додає вимоги до стійкості, захищеності об'єктів, що підвищує вартість робіт.

Серед проблем управління, координації та пріоритезації в громадах варто назвати наступні. У громадах часто відсутня чітка стратегія відновлення спортивно-оздоровчої інфраструктури, яка б враховувала пошкодження, пріоритети населення, можливості фінансування, логістику. Освітня і адміністрації шкіл/ІРЦ/центри позашкільної освіти стикаються з тим, що спортивні майданчики або зали просто не готові до використання – зруйновані, небезпечні, не мають обладнання або фінансування для експлуатації. Фіксується слабка взаємодія між місцевими управліннями освіти, молоді та спорту, місцевими бюджетами, донорськими/інвестиційними джерелами, міжнародними програмами призводить до дублювання, невикористання потенціалу, зволікань. Відновлені об'єкти мають враховувати нові стандарти безпеки (бомбозахист, укриття, можливість швидкої евакуації у прифронтових районах. Логістика доставки матеріалів, обладнання, кадрового забезпечення в

зонах, які сильно пошкоджені або частково контролюються, є проблемою. Модернізація (енергоефективність, цифровізація, мультифункціональність) часто не інтегрується через брак ресурсів або стратегічного бачення.

Отже, у таких громадах відновлення спортивно-оздоровчої інфраструктури має розглядатись як стратегічний елемент відновлення громади в цілому – не просто ремонт, а відбудова соціального простору, повернення активності, підтримка здоров'я й адаптація після війни. Після відновлення необхідно враховувати особливі потреби: дітей-переміщених, ветеранів, підлітків, які втратили можливості для спорту, реабілітації, соціалізації. Необхідне фінансування з боку держави, міжнародних донорів, приватних інвесторів із фокусом саме на прифронтові регіони, де місцеві бюджети значно ослаблені. Звісно, на першому місті має стояти відновлення можливостей для заняття масовим спортом дітей та підлітків. Про втрати, які спричинили бойові дії їх здоров'ю, свідчать результати моніторингових досліджень, які багато років проводяться Українським інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка.

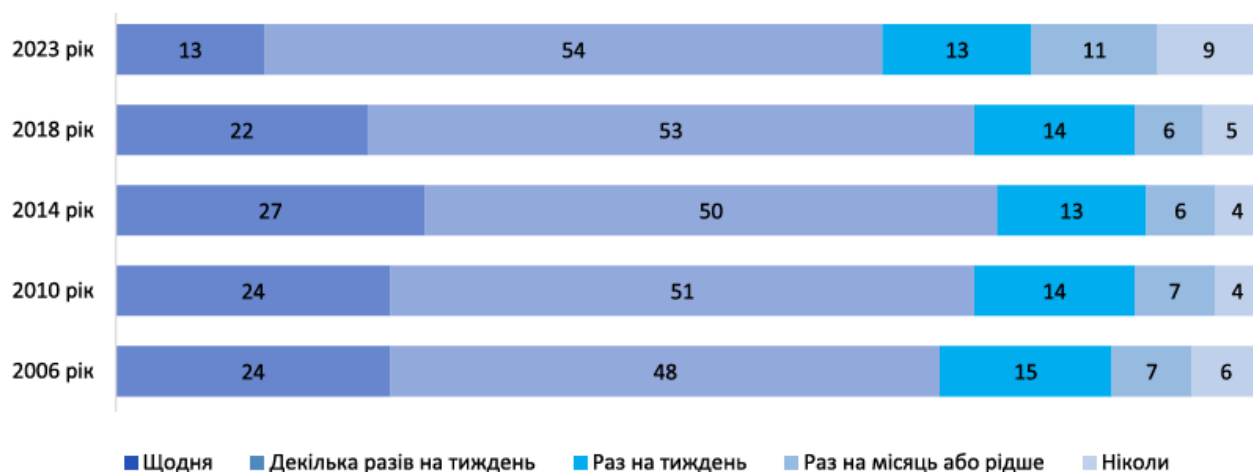

Рис. 3.2. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Як часто ти у свій вільний час займаєшся різними фізичними вправами (тренуєшся), від яких ти пітнієш або захекуєшся», у % [1, с. 73].

Для керівників шкіл, ІРЦ, позашкільних закладів, освітян-методистів важливо врахувати наступні кроки. Оцінка стану власної інфраструктури -

кожен заклад має провести інвентаризацію: спортивні зали, майданчики, спортивне обладнання, травми/ушкодження, кадровий стан, можливість використання. Включення спортивно-оздоровчої складової до освітніх стратегій громади - інтегрувати до шкільних планів, програм позашкільної освіти, молодіжної роботи, адаптації дітей-ВПО. Співпраця з громадою, молодіжними центрами, спортивними клубами – створювати партнерства, залучати тренерів, волонтерів, громадські організації для організації активностей, використання майданчиків не лише для уроків, але й для клубів, секцій, громадських подій.

Особливу увагу при цьому варто приділити школярам старшого та середнього віку, адже з кожним роком дорослішання їх фізична активність помітно знижується, що видно з діаграми на малюнку 3.3.

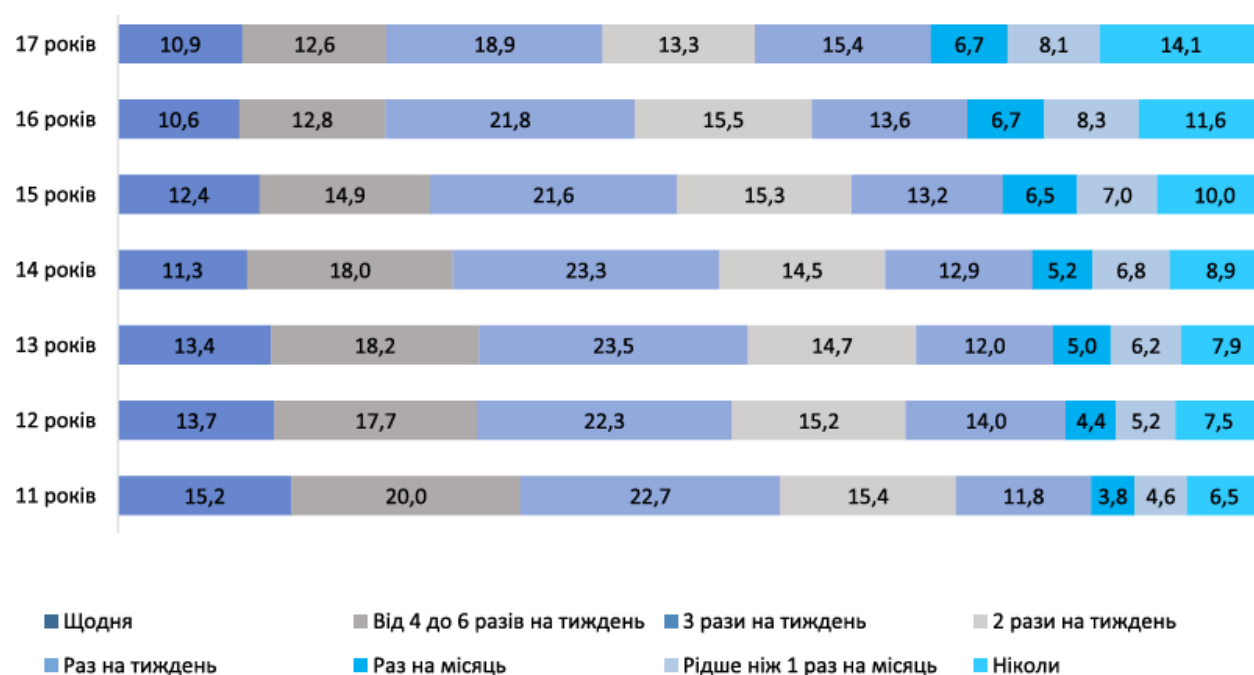

Рис. 3.3. Розподіл відповідей за віком респондентів на запитання: «Як часто ти у свій вільний час займаєшся різними фізичними вправами (тренуєшся), від яких ти пітнієш або захекуєшся», у % [1, с. 73].

Звернення до місцевого самоврядування за фінансуванням/грантами – освітяни можуть виступати ініціаторами проєктів з відновлення/модернізації спортивних майданчиків при школах/ІРЦ, залучати донорські організації,

подавати заявки на співфінансування. Організація програм для дітей з особливими освітніми потребами та ветеранів – відновлені спортивні простори повинні бути доступними й адаптованими: спеціальні засоби, інклюзивний підхід, програми реабілітації та соціалізації. Планування на довгострокову перспективу – обладнання, яке купується/відбудовується, має бути із резервом на майбутнє: модульність, мобільність, можливість адаптації до змін, врахування енергоефективності, безпеки.

Таким чином, відновлення спортивної та оздоровчої інфраструктури територіальних громад – це не лише питання ремонтних робіт, а потужний механізм соціальної реабілітації, повернення до нормального життя, формування громадянської і молодіжної активності, профілактики негативних явищ, зміцнення здоров'я населення після війни. Особливо важливим цей процес є для прифронтових та фронтових регіонів, де пошкодження спортивно-оздоровчої інфраструктури є масштабнішими, а потреби громади – більш комплексними.

Управлінцям місцевого самоврядування та освітянам слід працювати спільно, створюючи чіткі стратегії відновлення, мобілізуючи фінансування, модернізуючи об'єкти із врахуванням нових реалій, інтегруючи освітній, молодіжний та спортивний напрямки, і при цьому забезпечуючи стійкість та адаптивність до майбутніх ризиків. Пріоритетом має стати інклюзія, мультифункціональність, доступність та соціальна орієнтованість спортивно-оздоровчих просторів.

3.2. Інновації та перспективи вдосконалення публічного управління спортом

Завершуючи аналіз, розглянемо стратегічні перспективи розвитку системи управління фізичною культурою і масовим спортом в Україні з акцентом на інновації та євроінтеграцію. Як впливає з попередніх розділів,

напрямок руху визначено: цифровізація, партнерство, інклюзивність, ефективність.

Одним з головних нововведень стане глибока цифрова трансформація управлінських процесів у спорті. Вже нині в рамках Стратегії-2028 ведеться інвентаризація спортивної інфраструктури з її оцифруванням на 100% [14]. Це означає створення єдиного електронного реєстру всіх спортоб'єктів країни – від стадіонів до маленьких майданчиків – з інформацією про їх стан, власників, доступність. Така база даних дозволить прозоро планувати фінансування, уникати дублювання будівництва та ефективно використовувати наявні ресурси. Крім того, вона буде відкрита для громадськості, що сприятиме громадському контролю.

Наступний крок – цифрові сервіси для населення в галузі фізичної культури. Планується запуск платформи чи мобільного додатку, де кожен охочий зможе знайти спортивні секції та заходи у своєму регіоні, зареєструватися онлайн, отримати “спортивний кешбек” (якщо впровадять ваучерну систему компенсації витрат на спорт). Такі інструменти вже працюють в деяких європейських країнах і суттєво знижують бар'єр для вступу у спорт: людині легко віднайти можливості, а державі – відслідковувати статистику і попит.

Аналітичні інновації – використання Big Data для планування спортивної політики. Дані з додатків здоров'я, фітнес-трекерів (звісно, у знеособленому вигляді) можуть показати реальну картину активності населення і допомогти більш точно таргетувати програми стимулювання. Наприклад, якщо виявиться, що у певному районі містяться багато бігають у парках, доцільно там збудувати додатковий спортивний майданчик чи стадіон. Накопичення таких даних і їх аналіз – завдання на майбутнє для управлінців.

У контексті євроінтеграції, наступні роки вочевидь будуть ознаменовані активною участю України в загальноєвропейських ініціативах: «Європейський тиждень спорту», «Sport for All», Erasmus+ Sport проектах. Це не лише доступ до грантів, а й обмін знаннями. Українські фахівці зможуть переймати досвід

впровадження інноваційних підходів – від “зеленого” спортінвентарю (екологічні спортмайданчики) до партисипативного бюджетування спорту (коли жителі громади самі вирішують, який спортоб’єкт будувати за бюджетні кошти).

Оптимізація фінансування теж залишиться на порядку денному. Буде вдосконалюватися механізм Фонду розвитку спорту та рухової активності, який фінансується від цільових акцизів на алкоголь, тютюн, лотереї. Це інноваційний для України підхід: принцип “гроші від шкідливого – на корисне”. В перспективі, якщо цей фонд наповнюватиметься стабільно, можна очікувати збільшення грантової підтримки локальних ініціатив: наприклад, громада чи ГО може подати заявку і отримати кошти з фонду на облаштування спортпростору [59]. Такий конкурсний підхід підвищить ефективність використання грошей і заохотить громадську активність.

Інклюзивність і безбар’єрність у спорті – ще одна перспектива. Законодавче закріплення адаптивного спорту має трансформуватися в конкретні дії: універсальний дизайн нових спорткомплексів (щоб були доступні для осіб з інвалідністю), підготовка інструкторів з параспортів, розвиток програм фізкультури для людей старшого віку. Все це – елементи ширшої державної політики “безбар’єрності”, вже задекларованої владою. Спорт тут може стати передовим майданчиком, де інтеграція людей з різними можливостями відбувається на практиці.

Зрештою, публічне управління спортом має стати більш результативним і прозорим. Для цього заплановано впровадження системи моніторингу і оцінки ефективності програм (так зване ME&E – Monitoring and Evaluation) [63]. Кожна бюджетна програма (наприклад, «Розвиток масового спорту») матиме чіткі індикатори – скільки людей залучено, яка динаміка здоров’я (можливо, вимірюється через зниження захворюваності, зростання продуктивності). Вже зараз Мінмолодьспорт звітує про результативні показники бюджетних програм, але ці звіти потребують зрозумілості для суспільства. Через відкриті дані (є портал відкритих наборів даних при Мінмолодьспорті) громадяни та

журналісти можуть контролювати витрати і успіхи, ставлячи запитання урядовцям. Така публічність, у свою чергу, спонукає менеджмент спорту працювати краще і чесніше.

Підсумовуючи стратегічний погляд: Україна стоїть на порозі якісного стрибка у розвитку фізичної культури. Є розуміння, що інвестиції у спорт – це інвестиції в людський капітал, у здоров'я нації, у її обороноздатність та міжнародний імідж. Головні пріоритети – охопити спортом максимальну кількість громадян, створити сучасні умови для занять та інтегрувати спорт у всі сфери життя суспільства. Для цього публічне управління має еволюціонувати: від адміністративно-командного – до сервісно-партнерського. Держава стає радше фасилітатором, що об'єднує зусилля громадян, бізнесу і місцевої влади. Як зазначають дослідники, стратегічні завдання полягають у впровадженні цифрових інструментів задля підвищення прозорості, ефективності та інклюзивності управління спортом. Ці завдання вже почали виконуватися і мають бути досягнуті у найближчій перспективі, про що свідчать прийняті стратегії та концепції.

Український спорт зазнав ударів, але вистояв; тепер перед ним – шанс оновитися і посилитися. На цьому шляху важливо не втратити людського виміру: пам'ятати, що кінцева мета всіх управлінських новацій – це здорові, щасливі, згуртовані люди, які займаються спортом заради себе і країни. У фінальній частині дослідження зведемо головні висновки та надамо рекомендації, які допоможуть органам влади спрямувати цю енергію розвитку в конструктивне русло.

На основі проведеного аналізу сформульовано низку рекомендацій, реалізація яких сприятиме вдосконаленню публічного управління фізичною культурою та масовим спортом в Україні. Ці пропозиції адресовані центральним та місцевим органам влади, а також враховують залучення інших стейкхолдерів (бізнесу, громадськості).

Завершити оновлення законодавчої бази, ухваливши нову редакцію або новий Закон “Про спорт” із відображенням сучасної європейської моделі. Закон

має закріпити принципи децентралізації (провідна роль громад і клубів), автономії спортивних федерацій та державно-приватного партнерства. В ньому слід чітко прописати механізми реалізації меценатської підтримки (податкові пільги, цільові фонди) та спортивної реабілітації ветеранів. Також доцільно інтегрувати поняття військово-патріотичного виховання через спорт, щоб узгодити діяльність різних відомств.

Забезпечити фінансування стратегічних програм: зокрема, розробити та затвердити Державну цільову соціальну програму розвитку фізкультури і спорту до 2030 року (на основі схваленої Концепції) [30]. Передбачити щорічне бюджетне фінансування заходів програми, незважаючи на воєнні обмеження, розглянути можливість залучення позабюджетних коштів (міжнародна допомога, приватні інвестиції). Ввести практику середньострокового планування бюджету спорту з прив'язкою до показників (наприклад, бюджет збільшується із зростанням відсотка населення, що займається спортом – аби стимулювати результативність витрат).

Прискорити цифрову трансформацію управління спортом [34]. Мінмолодьспорту слід впровадити єдиний електронний портал спортивної сфери, де будуть об'єднані реєстри спортивних об'єктів, секцій, тренерів, змагань, а також сервіси для громадян (пошук секції, запис онлайн) і для бізнесу (подання заявки на меценатство, державно-приватні проекти). Цифрові дані мають стати основою для прийняття рішень: доречно створити аналітичний центр при Міністерстві, що опрацьовуватиме статистику, соціологію, Big Data про фізичну активність українців, і надаватиме рекомендації керівництву.

Посилити співпрацю з органами місцевого самоврядування. Рекомендується розробити методичні рекомендації для громад щодо розвитку масового спорту (зразкові програми, типові рішення про створення комунальних спортзакладів, варіанти співфінансування клубів). Стимулювати облдержадміністрації і громади до створення місцевих стратегій/програм з фізкультури – для цього можна запровадити конкурс від Мінмолодьспорту з відзначення кращих практик, або умовно прив'язати надання субвенцій на

інфраструктуру до наявності такої програми. Особливо увагу звернути на сільські громади: розробити для них спрощені моделі спортивної інфраструктури (мобільні спортмайданчики, багатофункціональні зали в школах) і дати цільове фінансування на цей напрям.

Реформувати мережу ДЮСШ і спортивних шкіл [8]. Необхідно переглянути їх діяльність в бік більшої орієнтації на масовість. Запровадити принцип “гроші ходять за дитиною”: бюджетні кошти виділяти не автоматично установі, а пропорційно числу дітей, які відвідують секції (або через ваучери). Це стимулюватиме ДЮСШ залучати більше дітей, підвищувати якість тренувань. Також розробити стандарти інклюзивності для ДЮСШ (щоб вони приймали дітей з інвалідністю) і передбачити кошти на адаптацію під це. Вивчити можливість конвертації деяких ДЮСШ у спортивні клуби з державною підтримкою, аби долучити батьків і спонсорів до їх управління (пілотні проєкти державно-громадських шкіл).

Активізувати роботу з бізнес-сектором: на рівні уряду ініціювати додаткові податкові стимули для підприємств, що інвестують у спорт (наприклад, зменшення податку на прибуток на суму меценатських витрат до певного ліміту) [52]. Створити публічний Національний реєстр меценатів спорту та щорічно відзначати їх на державному рівні (премії, грамоти). Через торгово-промислові палати, бізнес-асоціації проводити роз’яснення про нові можливості, які дає закон про меценатство, наводити успішні кейси (наприклад, коли вкладення у місцевий спорт покращили репутацію бізнесу і лояльність клієнтів). Особливий напрям – спільно з Мінекономіки розробити механізми державно-приватного партнерства для будівництва спортивних об’єктів: типові договори, гарантії інвесторам, щоб знизити їх ризики.

Розширювати інклюзивні та реабілітаційні програми: Мінмолодьспорт разом з МОЗ та Мінсоцполітики слід впровадити системні програми фізичної активності для людей старшого віку, людей з інвалідністю, ветеранів війни. Наприклад, відкрити при центрах реабілітації відділення лікувальної фізкультури і спортивної реабілітації, фінансувати безкоштовні або пільгові

абонементи у спортзали для пенсіонерів і ветеранів (можливо, за рахунок коштів Фонду соцстраху чи благодійних фондів). Забезпечити, щоб кожен новий чи реконструйований спортивний об'єкт відповідав принципу безбар'єрності – це контролювати при виділенні коштів ДФРР чи субвенцій.

Інтегрувати спортивну складову в освітню і військову політику. Міністерству освіти разом з Мінмолодьспортом оновити шкільну програму з фізкультури, зробивши її більш гнучкою: включити модулі з різних видів спорту на вибір школи, елементи ігор типу “Джура”. Розглянути можливість збільшення годин фізкультури або впровадження щоденної рухової активності на перервах (проект “Daily Mile” – щоденна пробіжка школярів, що популярний у Британії) [65]. Міністерству оборони – тісніше співпрацювати з Мінмолодьспортом щодо підготовки молоді: організовувати спільні військово-спортивні табори, навчальні центри допризовної підготовки, де інструкторами були б як військові, так і спортсмени. Це підніме престиж служби і ефективність виховання.

Моніторинг та оцінка ефективності: запровадити регулярний моніторинг показників розвитку фізичної культури (щорічні всеукраїнські опитування про рівень залучення до спорту, вимірювання фізичного стану молоді, статистика захворювань, що могли бути попереджені активністю). Результати публікувати у відкритому доступі та використовувати для коригування політик. Встановити, щоб всі програми (національні і регіональні) містили чіткі KPI – наприклад, “кількість людей, що беруть участь у масових змаганнях, збільшена на X%” – і здійснювати незалежну оцінку їх виконання. Це можна робити спільно з громадськими радами, залучаючи експертів і науковців.

Міжнародна співпраця та імідж: продовжувати інтеграцію до європейських ініціатив – призначити в Мінмолодьспорті відповідальних за грантові програми ЄС, ООН, які б допомагали українським громадам і організаціям отримувати фінансування на спортивні проекти. Використовувати міжнародні заходи для популяризації України як спортивної нації: подавати кандидатури на проведення європейських молодіжних фестивалів, чемпіонатів

невеликого масштабу після війни – це стимулюватиме розбудову інфраструктури і туризм. Залучати відомих європейських спортсменів до спільних акцій (показових виступів, тренінгів) в Україні, щоб підняти інтерес населення і показати нашу відкритість світу.

Ці рекомендації покликані зміцнити досягнення та усунути виявлені недоліки у сфері публічного управління спортом. Їх виконання потребує комплексних зусиль та координації між різними органами влади. Проте впровадження навіть частини із запропонованих заходів матиме суттєвий позитивний ефект: підвищить ефективність використання ресурсів, залучить до фізичної активності більше українців, покращить здоров'я нації та посилить міжнародний спортивний авторитет України.

Поступ у цій сфері означає інвестицію в майбутнє – адже здорове, активне суспільство є запорукою успішного розвитку держави в цілому. Державна політика, що спирається на партнерство з громадою і бізнесом, з використанням кращого світового досвіду, здатна перетворити Україну на країну, де спорт – невід'ємна частина життя кожного громадянина. Це амбітна, але досяжна мета, якщо рекомендації будуть реалізовані з належною наполегливістю і відповідальністю.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє сформулювати ряд ключових висновків.

1. Нормативно-правове забезпечення: У досліджуваний період в Україні сформовано сучасну стратегічну та правову базу для розвитку спорту. Базовий закон «Про фізичну культуру і спорт» хоч і не зазнав концептуальних змін з 1990-х, був доповнений важливими законами (про меценатство у спорті, про адаптивний спорт) та урядовими стратегіями (Стратегія розвитку до 2028 р., концепція програми до 2030 р.). Ці документи пріоритезують масовий спорт як інструмент зміцнення здоров'я нації, передбачають партнерство з бізнесом та цифрові інновації. Наявність чітких стратегічних цілей свідчить про усвідомлення державою значущості фізкультури для соціально-економічного розвитку і національної безпеки.

2. Інституційні зміни: Система управління спортом зазнала реорганізацій, які переважно мали позитивний ефект. Відновлено самостійне Міністерство молоді та спорту (2020), створено нові структури на підтримку масового спорту (Всеукраїнська агенція учнівського, студентського та масового спорту у 2025 р.). На місцевому рівні завдяки децентралізації зросла роль громад та місцевої влади у розвитку спортивної інфраструктури. Держава продовжує політику державно-громадського управління, визнаючи роль спортивних федерацій, клубів і фізкультурно-спортивних товариств у виконанні завдань галузі. Інституційна структура стала більш гнучкою і орієнтованою на потреби різних груп населення (молоді, ветеранів, осіб з інвалідністю тощо).

3. Роль громадського та приватного сектору: Масовий спорт значною мірою рухається вперед зусиллями громадянського суспільства і бізнесу, а держава все активніше залучає їх до співпраці. Громадські спортивні організації – федерації, клуби, асоціації – є основними провайдерами спортивних послуг на місцях і партнерами держави у реалізації програм. Бізнес, зі свого боку, починає виконувати соціальну місію у спорті: прийнято законодавчі стимули

для меценатства, розширюються корпоративні програми підтримки масових заходів і побудови об'єктів. Водночас, потенціал приватного фінансування ще не розкритий повністю – потрібне подальше вдосконалення пільгової політики та популяризація історій успіху партнерства влади і бізнесу в спортивній сфері.

4. Популяризація та охоплення спорту: Попри задекларовані цілі, рівень фактичної залученості населення до регулярної рухової активності лишається порівняно низьким (менше 20% громадян систематично займаються, згідно з оцінками). Є розрив між позитивним ставленням до спорту та реальними практиками: багато українців не знаходять часу або можливостей для занять.

Проте тенденції останніх років – зростання популярності бігу, фітнесу, єдиноборств – свідчать про повільне, але поступове підвищення активності. Державні масові проєкти (“Здорова Україна”, “Активні парки”) і активність громад (марафони, флешмоби) допомагають подолати інерцію. Помітний сплеск інтересу до фізкультури як реакція на пандемію (усвідомлення її оздоровчого ефекту) і на виклики війни (розуміння необхідності бути сильним і витривалим). Види спорту, які приносять міжнародну славу (футбол, бокс, легка атлетика), традиційно лишаються популярними, що створює основу для їх масового розвитку.

5. Вплив надзвичайних ситуацій: Пандемія COVID-19 та війна кардинально вплинули на галузь, але не зупинили її розвитку, а швидше переорієнтували. Система спорту продемонструвала стійкість і вміння адаптуватися: перехід до онлайн-форматів, оптимізація витрат, поєднання спорту з волонтерством. З іншого боку, кризи оголили слабкі місця – нестачу резервів фінансування, вразливість інфраструктури, залежність багатьох секцій від державних дотацій.

Головний висновок, який зробили управлінці: спорт – це не другорядна розкіш, а необхідний елемент суспільної стабільності. Його потрібно підтримувати навіть у скрутні часи, бо він сприяє згуртованості, реабілітації, підвищує моральний дух населення. Це знайшло відображення в урядових

рішеннях воєнного періоду – від збереження профільного міністерства до запуску нових програм (концепція ДЦСП-2030 включає реагування на виклики).

6. Євроінтеграційний та інноваційний поступ: Українська модель публічного управління спортом поступово наближається до європейських стандартів. Збережено соціальні гарантії і державне фінансування спорту, водночас впроваджуються елементи європейської моделі масової спортивної культури – розвиток клубів на рівні громад, заохочення НУО та бізнесу, цифрові рішення. Стратегія-2028 чітко корелює з європейськими рамковими документами (Європейська хартія, рекомендації ЄС). У фокусі має бути інклюзивність (спорт для всіх, незалежно від здібностей) та інновації (ІТ-інструменти управління, смарт-інфраструктура). Виявлені прогалини у нормативному полі та організації управління (відзначені в наукових дослідженнях) починають усуватися через нові закони і концепції. Україна бере курс на підвищення прозорості і підзвітності у спорті, усуваючи застарілі бюрократичні рудименти, що є обов'язковою умовою для гармонізації з європейською спортивною спільнотою.

Загалом, у 2020-2025 роках в Україні вдалося закласти фундамент для переходу від пострадянської системи управління спортом до сучасної, орієнтованої на громаду і людину системи. Наявні успіхи – нові закони, стратегія, інституції – ще потребують повномасштабної реалізації та доведення до конкретних результатів (збільшення числа людей, що займаються, покращення здоров'я нації). Однак динаміка позитивна: попри всі труднощі, спорт в Україні розвивається, знаходить нові форми і підтримку. Влада демонструє політичну волю продовжувати реформи цієї галузі, а суспільство – запит на активний і здоровий спосіб життя. В наступному розділі подано рекомендації, які покликані прискорити і закріпити цей прогрес, спрямовані до органів влади усіх рівнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний звіт за результатами опитування українських підлітків у 2022/2023 роках «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» в межах міжнародного проєкту ВООЗ “Health behaviour schoolage children” (HBSC). Український інститут соціальних досліджень ім. Олександра Яременка. Київ, 2024. 94с.
2. Бульба В.Г., Федченко С.В. Державно-приватне партнерство у спорті в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики, старі і нові принципи та інститути. *Актуальні проблеми державного управління*. 2024. № 2. С. 423- 443.
3. Вавренюк С.А. Роль виховних функцій фізичної культури і спорту серед студентської молоді: державноуправлінській аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. №2. С. 138-140.
4. Вплив війни на молодь в Україні. 2024, дослідження. 84с.
5. Гацуля О. Розвиток галузевого управління у сфері фізичної культури та сорту: концептуальні засади. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. №1. С. 176-185.
6. Гончар Л., Борисова Ю. Аналіз показників фізичного розвитку дітей старшого дошкільного віку. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2019. № 2(70). С. 50-54,
7. Гринчишин С.С. Молодіжні цільові програми як дієвий інструмент реалізації молодіжної політики в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. №7. С. 140-144.
8. Державне регулювання фізичної культури та спорту в Україні : монографія / С.М. Домбровська та ін. НУЦЗУ, 2020. 313 с.
9. Дедух М., Іванік О., Єфанова В. Характеристика самооцінки рівня фізичного здоров'я осіб зрілого віку. *Вісник Прикарпатського університету*. 2023. С. 32-37.
10. Дунаєв І. В., Кушнір В. М. Адаптивність спортивної інфраструктури до сучасних викликів: інтеграція безпекових, демографічних та управлінських

парадигм для впровадження на регіональному рівні. *Вісник Полтавського державного аграрного університету (серія Публічне управління та адміністрування)*. 2024. № 2. С. 17-33.

11. Дутчак М.В. Спорт для всіх у Фінляндії, Німеччині та Франції. URL.: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./ppmb/texts/2007-08/07dmfgf.pdf

12. Дутчак М.В. Генезис та сутність спорту для всіх : теоретико-методологічний аналіз URL.: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/ppmb/texts/2007-11/07dumtma.pdf

13. Журба М.А. Зарубіжний досвід державного регулювання сфери фізичної культури і спорту. *Актуальні проблеми держави і права*. 2017. № 2. С.51-58.

14. Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету на будівництво футбольних полів зі штучним покриттям в регіонах України / Рахункова палата України. Київ, 2019. 49с.

15. Імас Є., Мічуда Ю. Тенденції розвитку сфери фізичної культури та спорту в умовах сучасного ринку. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2015. №2. С. 142-149.

16. Імас Є. Мічуда Ю. Приймак М. Спонсорство як фактор розвитку спортивних організацій в сучасній Україні. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2018. №3. С.35-38.

17. Коляда Н. М. Новітні підходи до молодіжної роботи як стратегічного напрямку соціальної політики в Україні. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2018. Т.2. С. 210-214.

18. Коляда Н.М., Кокоша А.В. Молодіжні центри як один із інструментів формування політики соціальної безпеки. *Європейський вимір соціальної безпеки: інструменти, проблеми, практика*. 2018. №6. URL.: <https://dsum.edu.ua/>

19. Коляда Н. М., Левченко Н.М. Позитивний молодіжний розвиток як основний принцип соціальної роботи з молоддю. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери : матеріали Всеукраїнських науково-*

методичних семінарів (Умань, 18 квітня 2018 р. та 26 квітня 2018 р.) / [ред. кол. : Коляда Н.М. та ін.]. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. С. 79-83.

20. Кропивницька Т. А. Організаційно-методичні засади державного управління спортивною інфраструктурою України. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2019. № 2. С. 32-38.

21. Круцевич Т., Трачук С., Мамедова І. Реалізація варіативної складової на уроках фізичної культури в умовах освітнього середовища міських і сільських шкіл. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2022. № 4. С. 31-36.

22. Круцевич Т. Ю., Іванік О. Б., Погасій Л. І. Якість життя і фізична активність чоловіків і жінок другого зрілого віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2019. Вип. 2. С.95-99.

23. Кушнір В. М. Спортивна інфраструктура в епоху глобальних трансформацій: переосмислення підходів до публічного управління в умовах множинних ризиків. *Актуальні проблеми державного управління*. 2024. № 2(65). С. 383-404.

24. Ліщук С.В. Система державного регулювання у сфері фізичної культури і спорту в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 12. С.10-12.

25. Мальцев Д. Організація активного сімейного відпочинку засобами фізичної рекреації. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2022. № 1. С.62-67.

26. Мальцев Д. Оцінка рівня задоволеності споживачів рекреаційних послуг в індустрії розваг та відпочинку. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2022. № 2. С. 49-53.

27. Мамедова І., Трачук С., Долженко Л. Прогностична модель здоров'я дівчат середнього шкільного віку в контексті рухової активності та інших супутніх чинників. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2023. № 3. С. 31-36.

28. Мандзюк А. Рівень залученості дітей та підлітків до різних форм рухової активності в Україні та країнах членах АНКГА. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2018. №3. С. 42-47.

29. Марченко О. Характерні відмінності у виборі факторів здорового способу життя як складових індивідуальної фізичної культури сучасних школярів. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2018. №6. С. 10-15.

30. Міністерство молоді та спорту України. Офіційний веб-портал. URL: <https://mms.gov.ua/>

31. Мозолев О.М. Управління розвитком освіти у сфері фізичної культури і спорту в Україні: Європейський вимір. *Вісник Черкаського університету*. 2018. Вип. №5. С.124-130.

32. Нагорняк М.М. Європейські концепції публічного управління фізичною культурою та спортом. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*, 2023. Том 34. № 1. С. 75-79.

33. Опитування молоді: Оцінка молодіжних центрів і просторів та можливостей для молоді. Жовтень 2024. 92с. URL: <https://mms.gov.ua/molodizhna-politika/baza-doslidzhen/sociologichni-doslidzhennya>

34. Парубчак І.О., Балашов А.М. Державне регулювання в системі надання послуг з оздоровлення та відновлення здоров'я населення в мережі рекреаційно-курортних закладів України. *Публічне управління та адміністрування*. 2021. Вип. 21. С. 68-71.

35. Пархоменко-Куцевіл О.І. Інституційні засади розвитку публічного управління у сфері фізичної культури і спорту. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 2. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/1107/1116>

36. Пилипенко Н. Сутність категорії «комерціалізація» у фізичній культурі та спорті. *Молода спортивна наука України*. 2012. Т.1. С. 233-237.

37. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо розмежування спортивних заходів і змагань : Постанова Кабінету

Міністрів України від 18.04.2023 № 336. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-2023-п>

38. Про внесення змін до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» щодо адаптивного спорту»: Закон України від 17.04.2025 №4370-IX. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4370-20#Text>

39. Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2024 року: постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 р. № 115 URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-%D0%BF#n10>

40. Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2025 року : Постанова КМУ від 1 березня 2017 р. № 115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-%D0%BF#Text>

41. Про затвердження Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 р. : постанова Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2020 р. № 1089. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020>.

42. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24 грудня 1993 № 3808-XII URL.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>

43. Путятіна Г.М., Горбачов В.Є. Організаційний механізм регіонального управління сферою фізичної культури та спорту. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2013. №5 (38). С. 200-204.

44. Разумова Г.В., Сорсорян Е.З. Головні аспекти реалізації державної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації. *Економічний простір*. 2018. №132. С. 83-94.

45. Рибчич І. Є. Гуманітарні аспекти фізичної культури у формуванні державної політики розвитку масового спорту в контексті євроінтеграційних прагнень України. *Публічне управління та митне адміністрування*. Спецвипуск, 2022. С. 112-116.

46. Рівень залученості дітей та молоді до рухової і фізичної активності та вплив спорту на фізичне і ментальне здоров'я. Результати соціологічного дослідження / Міністерство молоді та спорту України. К., 2022. 24с.

47. Савченко В.Г., Сергеев А.Ю. Управління у сфері фізичної культури і спорту на рівні адміністративно-територіальних одиниць: традиції і новації. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2016. № 1. С. 76-80.

48. Саїнчук М. Масова фізична культура як феномен : ретроспектива та дійсність. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2012. № 1. С.84-90.

49. Саннікова М. Правове регулювання фізичної культури та спортивної діяльності в Україні. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2018. №5. С. 33-42.

50. Саннікова М. Актуальні проблеми правового регулювання та законодавства у сфері фізичної культури і спорту в Україні. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2019. № 3. С. 37-42.

51. Саричев В.І. Забезпечення людського розвитку на засадах управління сферою фізичної культури та спорту в Україні. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 9. С. 104-109.

52. Сіренко Р.Р. Державна політика ефективного управління системою фізичної культури та масового спорту в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2017. №2. С. 116-120.

53. Сіренко Р. Р. Удосконалення державного регулювання фізкультурно-виховної діяльності у закладах вищої освіти України : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 308 с.

54. Україна спортивна – 2021 : інформаційний довідник / Міністерство молоді та спорту України. Київ, 2022. 118 с.

55. Федченко С.В. Закордонний досвід використання моделей державноприватного партнерства у сфері фізичної культури і спорту: досвід для України. *Наукові перспективи*. 2025. № 2. С. 616-626.

56. Хожило І. Програмно-цільовий підхід у розвитку фізичної культури і спорту в Україні в період воєнного стану. *Державне будівництво*. 2023. № 1. С. 174-186.

57. Хожило, І. І. Фізична культура та спорт як складові позамедичної системи здоров'язбереження: аспекти державно-приватного партнерства. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління і адміністрування*. Том 35. № 6. 2024. С. 187-191.

58. Цілі сталого розвитку для дітей України. Національна доповідь 2019р. Київ, 2019. 124с.

59. Шляхи розвитку фізичної культури і спорту в Україні в умовах децентралізації влади. Матеріали парламентських слухань 23 березня 2016р. URL.: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl8/10session/par_sl/index.htm

60. Collins D., Bailey R., Ford P. A., MacNamara Á., Toms M., Pearce G. Three worlds: New directions in participant development in sport and physical activity. *Sport, Education and Society*. 2012. Vol. 17(2). P. 225-243.

61. De Bosscher V. A mixed methods approach to compare elite sport policies of nations. A critical reflection on the use of composite indicators in the SPLISS study. *Sport in society*. 2018. Vol. 21(2). P. 331-355.

62. Geeraert A. New EU governance modes in professional sport: Enhancing throughput legitimacy. *Journal of Contemporary European Research*. 2014. Vol. 10(3). P. 302-321.

63. Kumar H., Manoli A. E., Hodgkinson I. R., Downward P. Sport participation: From policy, through facilities, to users' health, well-being, and 227 social capital. *Sport Management Review*. 2018. Vol. 21(5). P. 549-562.

64. Lindsey I., Whigham S., Keech M. Analysing the content of sport policies: disciplinary approaches and new directions. *International Journal of Sport Policy and Politics*. 2024. Vol. 17(1). P. 43-59.

65. Seippel Ø. Topics and trends. 30 years of sociology of sport. *European Journal for Sport and Society*. 2018. Vol. 15(3). P. 288-307.